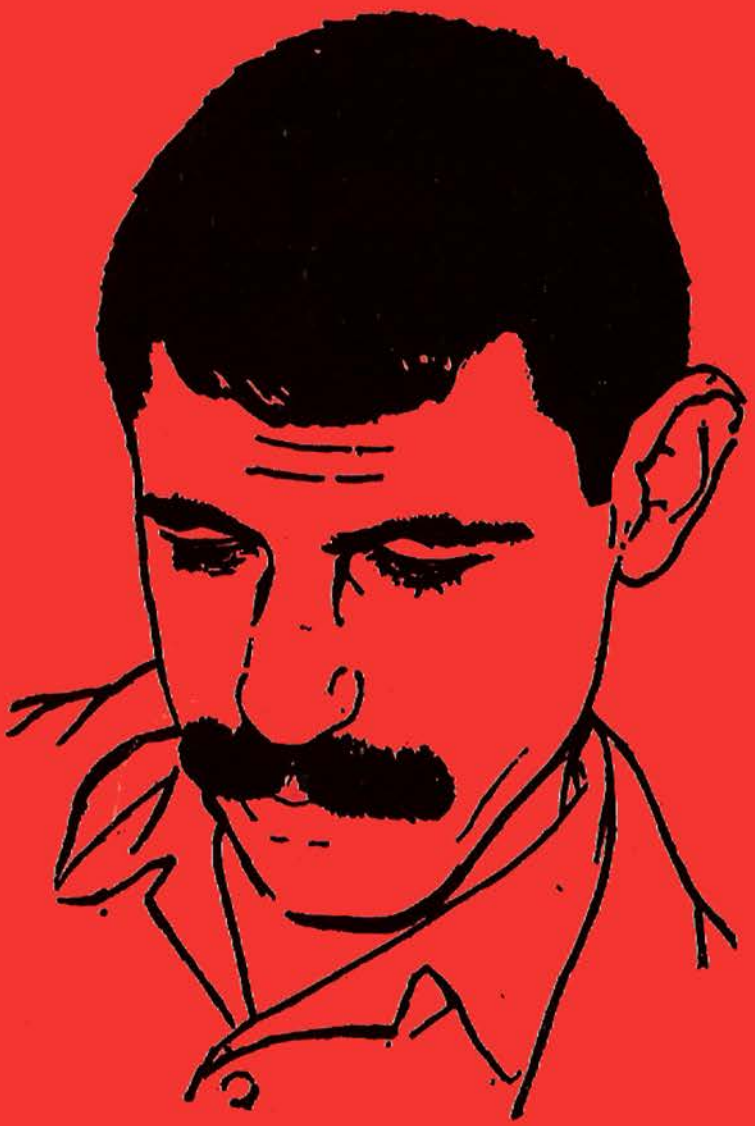
SAMED BEHRENGİ'NİN YAŞAM MASALI

İLDENİZ KURTULAN

AKYÜZ YAYINLARI

SAMET BEHRENGİ'NİN YAŞAM MASALI

□

İLDENİZ KURTULAN

■ **Akyüz Yayınları : 12**

■ Samet Behrengi'nin Yaşam Masalı
■ İldeniz Kurtulan
■ 1. Basım Eylül 1989

■ Kapak : Leyla Akyüz
■ Redektör: Emine Özkorkmaz
■ Dizgi-Baskı : Tuba Matbaası
■ Cilt : Esra Mücellithanesi

■ AKYÜZ YAYINLARI
Mühürdarbağı Çıkmazı
Filiz Apt. No. 4 Kat. 1
Kadıköy/İST.
Tel : 347 08 27 - 347 51 28

İLDENİZ KURTULAN

SAMET BEHRENGİ'NİN YAŞAM MASALI

İstanbul - 1989

ÖNSÖZ

Neden «yaşam öyküsü» değil de «yaşam masalı?»

Çünkü Samed Behrengi'nin yaşam öyküsünü yazabilecek kadar belgeye sahip değiliz.

Ölümünden geçen bunca yıla karşın kendi çevresinden, Azerbaycan ya da İran yazarlarınca, yaşamı üzerine ciddi bir ürün ortaya konmadı. Aslında buna olanak da yoktu. Tutucu İran yönetimi yüzünden.

Üç, beş yazar üstünkörü, onu gereğince anlamadan, savlarını ele almadan, ağıt yaktılar ancak. Oysa sosyal eğilimleri, dünya görüşü Azerbaycan'da anadili sorununa getirdiği çözüm, öykülerinin teması birer inceleme konusudur.

Bir iki dosta yazdığı mektup var elde ve ağabeyi Esed Behrengi'nin anlattıkları,

«Şurda doğdu, şurda okudu, şurda çalıştı... Sonra da şurda öldürülmüş bulduk onu.»

Evet 29 yaşında kıydılar ona. Yaşasaydı şimdi elli yaşında olacaktı.

Bildiklerimiz bu kadar.

Her şeye karşın, yaşamına, yapıtlarına ve kişiliğine saygı duyduğum Samed'i algıladıklarımla, betimlemek istedim. Yapıtlarına dayandım, satırlarının arasını okumaya çalıştım.

Kuşkusuz onu yetiştiren çevresiydi. İki kuşak öteden aldım. Tarihsel olayların çarpıcılığı ve de kültür çatışmaları, varlığının her zerresini biçimlendirdiğine inandım.

Bu, İran Azerbaycan'ın son yüzyılının inişli çıkışlı, göz yaşlı ve de kanlı öz geçmişiydi.

Konu eskiden beri ilgi alanım olduğundan Samed'in

çevresini bir kalıp gibi örmek ve biçimlendirmek zor olmadı. Kalıba malzememi dökünce Samed'in yaşam masalı ortaya çıkmıştı. Buna yaşam öyküsü diyemezdim.

Düzmece bir kurgu denebilir. Densin. Bu anlattıklarımın değerini düşürmez, çünkü masalımda tüm veriler, tatihsel olaylar, yer ve kişi adları salt gerçektir.

Samed öldürüldü. Kesinkes öldürüldü. Gizli polis tarafından öldürüldü. Ama elde delil yoktur. Şimdi ben masal anlatıyorum diye;

«Katil parmaklarını onun gırtlağına kitledi var gücüyle sıktı, sıktı, sıktı... Samed'in cansız vücudu yere yığıldı. Sonra da katil onu kaldırıp Aras çayına attı...» demedim. Masalımın sınırlarını fanteziye taşırmadım. Ölüm sahnesinin yaratılmasına gönlüm varmadı.

Masalda kimi yazarların öz anılarını aynı çevre ve koşulları içinde kullandım, kendilerine minnet borcum var.

Önce bu kitapçığı, Samed'in taparcasına sevdiği anadili Azerice yazmak istedim. Azerbaycan halkı da bunu böyle isterdi sanırım. Ama basılma olanakları yoktu. Sonra ben de onun gibi Farsça yazayım dedim. Şimdiden «Kadük» olacaktı, yani «ölü doğacaktı». Bir işe yaramazdı.

Türkçe'ye karar kıldım. İyi de oldu. Samed kendi ülkesinde sevildiği kadar burada da seviliyor.

12 Eylül öncesiydi. Okullar yaz dinlencesine girmek üzere. TV raportörü, ötede-beride karşılaştığı ilkokul öğrencilerine sorular sorar. Sorulardan biri de şöyle,

«Yazın ne yapacaksınız?»

Yoksul görünümlü önünde ayakkabı boyacı sandığı olan sekiz dokuz yaşlarında bir çocuğa yaklaştı mikrofon, çocuk:

«Kitap okuyacağım», dedi. «Behrengi'nin öykülerini okuyacağım.»

Behrengi'nin Türkçe çevirmeni olarak, şimdi kim bilir nerede ne durumda yaşayan, umarım özgür yaşayan bu boya sandıklı delikanlıya masalımı armağan ediyorum.

İLDENİZ KURTULAN

Dar sokakları çevreleyen, tuğlalı yüksek duvarlar... Dönemeçler, döngeler (1). Çarpık çurpuk kaldırım taşları, yamuk elektrik-telgraf direkleri...

Sonra, mahalle esnafının sıralandığı çarşı... Terzi, berber, çayhane, bakkal... Hemen, hemen hepsi de kepenklerini kaldırmış, sabahın siftahını beklerler.

Köşeyi yedi-sekiz yaşlarında çelimsiz bir çocuk döndü. Her zaman olduğu gibi kaygılı: bir koltuğunda defter kitap, öbüründe ayakkapları...

Terzi dükkânında oturan Resul emi, içtenlikle sıcak baktı çocuğa, selâmını aldı. Sonra iyice yerleşti, dizlerinin arasına aldığı nar ağacı dalından asasına sakallı çenesini dayadı. Şiş, göz kapaklarının arasından çocuğu gözden yitirinceye dek izledi;

«Garibin ayakkapları koltuğunda, yırtık besbelli. Yürütmüyor onu. Okulun kapısında geçirecek ayağına. Vay benim yoksul Samed'im.»

Terzi çırağı Cafer köşedeki süpürgeyi kaptı. Sanki elinin parmaklarıymış süpürge. Usta bir beceriyle yerdeki kumaş ve iplik artıklarını çarçabuk toparladı. Toparladı bir köşeye sığdırdı, süpürgeyi de üstüne kapak yaptı. İçinden;

«Ne olsun? Benimki yırtık değil. Olsaydı da okula gitseydim. Olsaydı da uşaklık etmeseydim.

Bunca yoksulluk içinde oğlanın ağbisi de okuyor, kendisi de. Yetmiyor, bacıları da...»

---

(1) Köşe

Terzi Mirze Ali bozuluyordu Cafer'in dalga geçmesine. Caferi babası zanaat öğrensin diye ta Ahircan köyünden alıp ona getirmişti. Ama Cafer iğne süreceğine, süpürge çalma hevesindeydi. Bir tek süprüntü düşmeyeversin yere o saat işini bırakır süpürgeye saldırır.

«Gede köpoğlu! (2) Bırak o süpürgeyi. Koş, Resul emiye bir çay söyle.»

Resul emi bir Cafer'e baktı, bir terzi Mirze Ali'ye. Her şeye karşın gönlü varmıyordu Cafer'in aşağılanmasına ve de Samed'in yalınayak koltuğunda yırtık ayakkaplarıyla kış kıyamet okula koşturmasına. Ama bu kış gününün ayazını bir bardak çayın sıcak buğusuyla azacık da olsa ısıtmak hiç de fena olmazdı.

«Kış sert geçer Tebriz'de ve çevresinde. Kar bir indi mi? Bir daha kalkmak bilmez.

Kar iner yolları tıkar, damları indirir, yoksullukları pekiştirir. Ama hastalıkları da yok eder, kirleri yıkar... Yo, hayır yıkamaz örter sadece.

Eskiden ne kış bu kadar soğuk ve acımasızdı ne yaz bunca kızmar. (3) Mevsimler döndü, iklim değişti. Yok atom bombası atıldı da böyle oldu, yok bilmem güneştekl lekelenmelerden oldu. Ben inanmıyorum.»

Resul emi anlatacak mevsimlerin neden bozulduğunu kendince. Önce çayını aldı sol eline, gendi (4) sağ eline, bir ısırı kaldı gendden ve çayını yudumladı höpürdeterek.

«Eskiden Tebriz'in dört bir yanı ormanlar gibi bağdı - bağattı.(5) Kavakların ucu arşa dek uzanırdı. Rüzgâr esti mi? Nazlana nazlana salınırdı. Yaprakları birer gümüş pul gibi titreşir, dalgalanır, ışık saçardı.

---

(2) Ulan itoğlu it.

(3) Kızgın.

(4) Kesme şeker.

(5) Bağlar.

Kestiler, tüm kavakları. Kestiler ağaçları, çöle çevirdiler. Çöle döndü Tebriz. Çölün kışı da sert olur, yazı da...»

Terzi Mirze Ali çok dinlemişti bu savı, umursamadı. Büyük kara makasını duvardaki çividen aldı. Sabunuyla çizdiği kumaşı kesmeye koyuldu. Ancak işini bitirince Resul eminin sustuğunu ayrımsadı;

«Resul emi», dedi. «Bu yıl da ağır geçeceğe benzer kış. Ne dersin?»

«Kış dediğin, evlat, her yıl bir az daha zor geçiyor. Çünkü her yıl biraz daha eskirsin, güçten kuvvetten düşersin. Direncin kırılır...»

Çayının son yudumunu içti;

«Hiç unutmam bir kış günü...»

Resul emi girişti bir kış gününün anısına. Terzi Mirze Ali kesti kumaşını. Çırak Cafer süpürdü yeri. Öğrenci Samed koştu yalınayak kar üstünde okul yolunda.

«Bir kış günü... Ekmeye un kalmadı kentte, yakmaya odun. Azrail, Şümür (6) gibi can alıyor. Her sabah her sokaktan bir kaç bebe ölüsü çıkıyor... Kızamıktan.

Sırtı pek, cebi şişkin varlıklılar güneylere kaydılar sessizce. Biz kaldık. Bir de açlık kaldı. Yoksulluk, hastalık.

Bir şeyler yapmalı, kesinkes bir şeyler yapmalı. Düşündüler aksakallılar. Her kes varını yoğunu ortaya koydu. Sonra bölüşüldü eşitçe.

Yakacak yoktu. Yakacak büyük sorun. Tebriz'in odun kömürü Karacadağ'ın kuzey vadisindeki ormanlardan gelir.

Bir ben çıktım gönüllü odun getirmeğe, bir de o.

O mu kim? Şu Samed'in dedesi Esedullah.»

Cafer'in ilikleri titredi. Yine elindeki işi bıraktı. Bu kez süpürgeyi kapmadı. Dükkanın dışına bıraktığı mangala bakmaya çıktı. Kömürler yanmış kor haline gelmişti. Çömeldi mangalın yanıbaşına maşayla kömürleri yerleştirdi. Yanma-

---

(6) Hazreti Ali'nin katili Abdullah ibn Melcem.

mışları küllerin altına soktu. Mavi mavi yananların alevini söndürdü. Bu oyunu çok severdi. Anasını andı ansızın. Gözleri nemlendi, burnu aktı. Yeniyle silindi. Anası ateşle oynamasına kızardı,

«Oynama!» derdi. «Yoksa gece yatağına işersin.»

Anası bir başkaydı. Kızsa da sevimliydi. Babası öyle mi ki? Kızdı mı çözerdi kemerini, Allah yarattı demezdi, döverdi. Kim çıkarsa karşısına döverdi. Anası dövüle dövüle azarlamamış mıydı? (7)

Tuttu mangalı iki kulpundan. Kulplar da ısınmış, aldırmadı. Sırtını kapıya döndü. İtti kapıyı, açtı. Girdi. Aceleyle mangalı yere koydu, nerdeyse dökecekti kömürleri. Elleri yanmıştı. Parmak uçlarını ağzına soktu. Ustasına suçlu suçlu baktı. Boynunu büktü, burnunu çekti.

«Kalktık merkep sırtında yola koyulduk. İki merkep de yedekte. Bir kış günü...»

Sonra mevsimler boyu, iki arkadaş, biri dingin öteki haşarı. Tebriz'in çepe-çevresi ormanlar gibi bağ-bağat. Ağaçlar meyva dolu. Ayva, elma, nar. Zeyneb'i, Hatçe'yi çarşafsız gördüler, meyva toplarken. Solukları kesildi. Zeyneb'in de Hatçe'nin de gönlü Esed'de yatar. Resul kıskanır.

Ayvalar olgun ve sarı, hafif tüylü. Elmalar al al. Nara dokunsan çatlayacak...

Bir ürperti vardı dördünün de. Yağmur sonrası toprak gibi yumuşak, ayva gibi olgun, elma gibi al, nar gibi dokunsan çatlayacak.

«Esed candı. Bir mahallede büyüdük. Sokaklarında çelik çomak oynadık. Uzuneşek atladık ve çarpıştık omuz omuza düşmana karşı...

Esed candı. Bir parça uyumsuzdu ama. Ye desen, yemez. İç desen, içmez. Bir sıkıntısı vardı, anlaşılmaz. Ona ver okusun. Hem de okunuşu zor Kuzeyden (8) gelen kitap-

(7) Azarlamak: Hastalanmak.

(8) Kafkasya Azerbaycan'ı.

ları, dergileri okusun. Bana bir kaç kez okuduklarını anlatmaya kalktı. Dinledim. Yerden bir çubuk alır, toprağa bir takım simgeler, harfler, rakamlar çizer, kimini bir çemberle çevreler, kimisinin altını çizer. Sonunda sıkıldım, bir gün,

«Peki», dedim. «Bu senin anlattıklarının sonu nereye varacak?»

«İyiye.» dedi. Anlamadım!

Anlıyordu aslında Resul emi. Ama olayları öykülerken bir giz sisine sarar, dinleyicinin ilgisini ayakta tutmak için. Dinleyicinin ikide-bir,«Yok canım? Allah Allah!» demesi için. Şu Zeynep ile Hatçe'nin yarattığı ürperti de dinletilerinin yemleriydi.

Ama Terzi Mirze Ali'de bir doygunluk vardı. Doygunluk değil bıkkınlık. Yalnız onda mı? Her keste. Artık eski günlerin kahramanlık destanları dinlenmiyor. Ezilmişliğin mersiyesi (9) ağlatmıyor.

Terzi Mirze Ali bir kez daha haşladı Cafer'i, çay istetme bahanesiyle. Aslında bu «konuyu değiştir ey emi» anlamına gelir. Anladı Resul emi. Boşuna değil oldu olası çarşı adamını sevmez. Elinde değil sevmez işte. Kalkıp gidecek, ama o güç nerde? Hem de mangaldaki ateş dükkânı öylesine ısıtmış ki. Aldırmadı terziye. Sıcak onu gevşetmişti, yumuşatmıştı.

Onun için anılarında yaşar derler. Resul emi için. Yanlış. O yalnız anılarını yaşatır, buna da hakkı var. Bu anlar yaşamalı, yoksa umut ağaçları kurur. Settar Han'ı, Hiyabani'yi, Pişeveri'yi yaşatmalı.

Ülkesine iki yüz yıldan beri sömürgen Kacar (10) Hanedanı kan ağlatmıştı. Şimdi de Pehleviler (11). Zincirlenmişti özgürlük ve insan hakları.

---

(9) Ağıt.

(10) 1831-1860 yılları arasında İran'da hükümran olan sülale.

(11) Kaçar'lardan sonra İran saltanatında olan sülale.

Oysa İran tarihinin tüm evrelerinde söz sahibi olan ve değişik hanedanların politikasıyla yönetme katında bulunan Azerbaycan'lılar, nedense İran'ın Fars kültürü karşısında ezilmiş ve bu ezilmişlik ulusal özellikler ve özlük haklarını yitimine kadar sürüklemişti onları.

*
**

Kacar'larda usuldendi, Kacar Şahı veliaht oğluna yönettirirdi Azerbaycan'ı.

Pislik, ayıp ve acı diz boyu...

Neden sevmez Resul emi çarşı adamını? Belki de böylesi bir olay yüzünden;

«Küçüktük, Esed'le aynı mahallede oturur, aynı Mollahana'da (12) okurduk. Yolumuz Bazar'dan (13) geçerdi. Bazar'ın en tanınmış taciri Fethullah adında bir işbirlikçiydi. Kendisine Fethullahof dedirtirdi. «Hücre» denen bürosuna Çar Nikola'nın büyük boy, sakallı, bol madalyalı resmini asardı. Kendi başındaki börke (14) sırtındaki abaya elindeki kehribar tesbihe, yüzündeki kara çember sakala bakmadan;

«Ben Romanof'ların adamıyım!» derdi.

Başta Vali, Şazda (15) Mehmed Ali Mirzaydı Çarın adamı. Gaddar ve sapıktı. Eşcinselliği yanı sıra koyu bağnaz dindardı. Muharrem ayında dinsel gösteri yürüyüşlerinde baş çekerdi.

Aşure (16) gecesi Tebriz'lilerin geleneğine uyar, yalınayak sokaklara düşer, kırk mescitte mum yakardı. Durmadan dinsel öykü, dua ve ağıt kitapçıkları bastırır ve dağıtır-

---

(12) Mektep.

(13) Kapalı çarşı.

(14) Hayvan postundan başlık.

(15) Şahzade.

(16) Muharremin 10'u.

dı. Dağıtımı Fethullahof üstlenmişti, bu yoldan da yöneticilere yaklaşmıştı.

Fethullahof tapardı Şazdaya, malını mülkünü feda eder ve de bulundurduğu eli ayağı düzgün küçük oğlan çocukları peşkeş çekerdi ona.

Konağın salonu enine boyuna geniş. Duvarlar alçı kesme işlemeli, üzerinde peysaj, maren ve natürmort tablolar. Tavan fresk. Fresklerde minik minik beyaz kanatlı melekler uçuşuyor.

Salonun üç köşesinde büyük gömme çini sobalar gürül gürül yanıyor.

Büyük bir yer sofrası ortaya kurulmuş. Tepsilerde tepeleme süzme pilav, üstü safranla sarıya boyanmış. Sayısız porselen kaselerde sebzigorma, fisincan, alumusamma gibi çeşitli huruştlar.(17) Nökerler(18) durmadan şişkebap yetiştiriyorlar.

Şazda başköşede, bir yanında ev sahibi Fethullahof ötede Hacı Mirmanaf ve sıra sıra büyük mütegallibe takımı.

Yenildi, içildi. Hacı Mirmanaf, Şazda'dan bir dilekte bulundu. On altı yaşındaki oğluna albaylık rütbesi. Karşılığını oracıkta bir kaç kese altınla ödedi. Şazda yağlı dudaklarını elinin sırtıyla sildi. Karşısında oturan görgü öğretmeni Rus Yüzbaşı Şapşalof, ters ters baktı ona. Aldırmadı Şazda. Altın parıltıları yüzüne sevinç saçmıştı. Keseleri birer birer avucuna boşalttı ve saydı. Saydıkça gönlü ferahladı. İşini bitirince onayını başını sallayarak bildirdi. İrice bir elma aldı sofradan. Isıracaktı ki görgü öğretmeninin sert tepkisiyle karşılaştı. Hemen elmayı sol eline, bıçağı sağa aldı ve bu anda kapı açıldı, oğlan daha önceden diktirilen albay üniformasıyle girdi içeri. Temenna etti...

---

(17) İran'da pilavla birlikte yenen katıklar.

(18) Uşaklar.

Aman Allahım, bu «Yusuf»un(19) ta kendisi. Şazda elmayı keseceğine elini kesti.

Uzun bir süre, yıllar yılı Yusuf hükümdarın baş gözdesiydi.

Fethullahof'un hükümet adına bedava dağıttığı dua ve ağıt kitapçıkları arasına - nasıl olduğu bilinmeyen bir yoldan, başka kitap ve dergiler de karışırdı çoğu kez. İşte bu «muzur» yayınlardı Esed'in dengesini bozan. Bunları okuduktan sonra-etkilerinde kaldığından olacak ki Esed, «emek» diyordu, «sermaye» diyordu, «sömürü» diyordu. Yeni dünyalar kuracaktı yeni bir düzen içinde.

*
**

İran Şahı Kacar Muzafferüddin Şah'ın büyük oğluydu Mehmed Ali. Babasının yerine geçtiğinde 34 yaşındaydı. Gaddardı.. Azerbaycan'da valiyken çok ocak söndürdü. Tahta geçince daha da beter oldu.

Bir yıl önce babasının kabül ettiği «meşrutiyet» düzenini yadsıdı. 1907 yılında meclisi dağıttı, bu da İran devrim sürecini başlamasına neden oldu.

Resul ve Esed, başlarında Kuzeylilere özgü Buhara papak, bellerinde hançer, ellerinde tüfek, fişeklikler kuşanmış, binlerce Azeri yurtseverleriyle birlikte girdiler Tahran'a. Mehmed Ali Şah'ın gırtlağına basa basa Meşrutiyet fermanını aldılar.

Bir zamanlar Hacı Mirmanaf'ın oğlu güzel Yusuf'u altın karşılığında albay yapan Mehmed Ali Şah hiç değişmemişti, yalnız bir az daha semirmişti.

Tahran soğuktu, haindi, güven vermiyordu onlara. Aydın da olsa Meşrutiyetten yana da olsa yine bizi sömürmekti amacı. Esed:

---

(19) Güzelliğiyle ünlü İbrani peygamber.

«Bakın,» diyordu bizimkilere, «Kulaklarınıza küpe olsun. Meşrutiyet sadece bir basamak olabilir bizim için. Erek değil. Tüfeği duvardaki çiviye astık mı bu aydın geçinen ırkçı softalar fitil fitil burnumuzdan getirirler.»

Öyle de oldu. Tebriz'e dönüp üstümüzün başımızın tozunu daha silkmemiştik ki, Şah, Çar gücüne dayanarak Meclisi top ateşine tuttu, Meşrutiyet rafa kalktı.

Ayaklandık. Üzerimize saldırdılar. Yine yaktılar yıktılar, öldürdüler.

Günlerden bir gün Tebriz'de Maksudiye camisindeyiz Devrim şehidi Abbas Tebrizi'nin hatim duasında. Minbere bir mücahit çıktı. Bu Gaffar Zunuzi'ydi. Kuzeyden gelmişti. İri yarı, güçlü kuvvetli bir bahadırdı. Başında kalpak, üstünde çerkeska denen Kafkas kaftanı, döşleri fişeklerle süslü. Belinde gümüş Kakas hançeri.

Gaffar minberin son basamağında durdu. Kalabalığı güvenle baktı. Gürültünün dinmesini bekledi. Kendinden emin, güneş yanığı bir yüzü var, erken kırışmış. Bıyıkları gür, kır.

Kalabalık sustu. Gözlerini kıstı Gaffar, tam konuşacak durakladı, aklına bir beyit şiir gelmişti,

Ay gardaşlar, gan tökün, ta cûşe (20) gelsin kainat
Sabit olsun, ta cihane, bizdeki azm-ü sebat

O güne dek çok kan dökülmüştü, bu kez, bu «kan dökün» çağrısı Esed'i hasta etti. Bana döndü:

«Daha ne kadar dökülecek?» dedi. Ben de lafın gelişi, «Çooook» demişim.

«Ben yoğum bu kan dökme işinde,» dedi. Dedi ve o anda camiyi terketti. O günden sonra da çekti elini eteğini bu işlerden. Ve görüşemedik bir süre. Oysa daha çok görülecek işler vardı.

Tebriz'in merdi, mert olur yiğidi bahadır. Settar Han bahadır bir kişiydi (21).

---

(20) Kaynama noktasına.

(21) Kişi: erkek.

Tahran'da Mehmed Ali Şah meclisi topa tutunca Settar Han ayaklandı, bu bir fırsattı, kopardı yurduna vurulan zincirleri.

Şah'ın Rus Kazak Tugayına özenen ve Rus subaylarınca eğitilen ve yönetilen İran Kazak Tugayı, Tebriz'i kuşattı. Halkı aç bıraktı ama direncini kıramadı. Sonra birleşince zorbalar, yani İran Kacar devleti, İngiliz Kraliyeti, Rusya Çarlığı, General Snarski 3 Nisan 1908 yılında yüz binlerce insanın kanını akıtarak girdi Tebriz'e.

Yenik düşen Tebriz, kendini zor toparladı. Fedailer (22) ancak üç yıl sonra bayrak açabildiler ki Birinci Dünya Savaşı patlamıştı.

Resul Fedailerdendi. Esed'i de katmak isterdi saflarına. Ama Esed yanaşmaz.

İran, Rus ve İngilizlerce işgal edilmiş. Tebriz'i Osmanlı orduları zapteder ve Azerbeycan bir süre için Osmanlı yanlılarınca yönetilir. Osmanlı İmparatorluğu çökünce buraya İngilizler'in has adamı İran ricalından Sipehsalar vali olur. Sonra Çar da düşer. Birinci Dünya Savaşı'nın muzafferlerindendir İngiltere.

İngiltere İran'ı Hindistan'laştırmak isteyindedir. Başarırsa Kafkasya'yı da Türkistan'ı da avucunun içine alacak.

Bu dönemde ortalık allak-bullak. Haritalar yaz-boz tahtası. İngilizler kendilerini yerleştirirken, Ruslar çekilir, Osmanlılar gelir. Onlar da çekilince bu kez Kürt'ler Tebriz'in kapısını zorlamaya çalışırlar. Yine Ruslar gelir. Bu kez de ilk iş Tebriz-Culfa (23) demiryolunu yaparlar. Herhalde daha kolay gelip-gitmek için.

Oysa İran'ın istikrara gereksinimi var. Onun için İran Şah'ı tıfıl Ahmed Şah'ın Sadrazam'ı Vüsuk-ud-doyle, ülkeyi ingilizlere satmıştır. Bu yetmezmiş gibi Kafkasya'yı da tes-

---

(22) Ulusal gönüllü savaşçılar.

(23) Culfa Aras çayı kıyısında iki Azerbaycan arasında sınır kapısı.

lime çalışıyordu. Kafkasyadaki Azerbaycan ise bu dönemde ulusal ve bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan edilmişti(24). Ve bu olayın da etkisiyle Tebriz İran'a sırt çevirdi, böylece İran Azerbaycan bölgesinde «Azadistan» adı altında bağımsızlaştı.

Şeyh Muhammed Hiyabi, «Azadistan» devletinin kurucusuydu. Din adamı olduğu halde aydın ve ileri görüşlü bir düşünürdü. Daha önce Hicaz'da, Mısır'da, savaş döneminde, İstanbul'da Büyük Ekim Devrimi de Bakû'deydi.

Azerbaycan'ın her zaman gündeminde olan anadilli sorunu çözümlendi. Türkiye'den ve Kuzey Azerbaycan'dan öğretmenler getirtildi. Yüksek okullar ve ulusal ordu kuruldu.

Onca aç kurtların sofrasında yaşatırlar mı adamı?

«Azadistan» ancak dokuz ay yaşadı. İran Kazak Tugayının başında Albay Rıza Han (sonra Şah) Azadistan'ın altını üstüne getirdi. Taş üstünde taş bırakmadı. Yine çok kan döküldü. Azeri'ler kılıçtan geçtiler. Bu bir soykırımdı.

Hiyabani'yi 5 Eylül 1921 yılında öldürdüler. Naaşını soydular, bir beygirin kuyruğuna bağladılar, sürüklediler Tebriz'in caddelerinde, alanlarında. Astılar yoldaşlarını, yandaşlarını kentin kapılarına telgraf direklerine, hepsini...

Sonra kente dağıldı, vahşi Kazak Tugay'ı. Kadın-erkek, genç-yaşlı, çoluk-çocuk, kime rastladılarsa kestiler öldürdüler ve kenti yağmaladılar. Başlarında Rıza vardı. Albay Rıza Han, seyislikten gelme, sonradan Şahenşah-e Kebir Rıza Şah-e Pehlevi.

Hiyabani ve eylemi Azerbaycan insanının belleğinde derin izler bırakmıştır. Her zaman sevgiyle anılır. Rıza nefretle.

Bu son badire, akan kanlar, yaşanan vahşet, her nasılsa ölmeyip kalanların ruhsal dengesini de olumsuzca etkiledi.

«Bir gün sen, gencecik karını, on yaşındaki oğlunu, bı-

---

(24) 28 Mayıs 1918'den 27 Nisan 1920'ye dek.

rak, al başını, kalk git... Nereye? Kuzey Azerbaycan'a, Aras çayını geçerek! Hani şu dergilerin kitapların geldiği yere. Gidiş o gidiş...

Hep oturur düşünürüm, kendi kendime; Aras'a vardı mı? Aras'ı geçti mi? Öteye ulaştı mı?..

Yoksa?..

Yoksa Aras'ta mı boğuldu?

Bilinemedi...

Karısının gözleri kör olacak ağlamaktan. Oğul İzzet daha on'unda. Giydi ayağına masalların demir çarıklarını, aldı eline demirden bir asa, düştü yollara. Karış karış gezdi ülkeyi. Aras'ın kıyılarını didik didik aradı. Baba Esed bulunamadı.»

⁂

Aras gizemli bir çaydır. Cennetten çıkan dört çaydan biridir Aras...

Doğu Anadolu'da doğar. Bingöl dağının göz yaşları, Palandöken'in alınteri, sel yataklarında birbirine kavuşur, dere olur. Kuzeye yönelir. Pasinler ovasına girer. Pasinler'de Kürt gelinleri çıplak girer Aras'a. Aras kudurur doğuya yönelir. Horasan'ı geçince Çakmak dağları boğazlar Aras'ı. Neyse ki Arpaçay gelir harayına (25) tutar elinden çıkarır onu Anadolu'dan sokar Azerbaycan'a...

Cennetten kovulmasının acısı mıdır? Bingöl'ün göz yaşlarının kederi? Palandöken'in alın terinin tasası? Yok, onu boğazlayan Çakmak dağlarına olan düşmanlığı mı ne? Aras'ı kin bürümüş, öfke bürümüş.

Ozanlar ezgiler mi yakmadı? Nakkaşlar nakışlar mı dökmedi? Nineler masallar mı dizmedi Aras için?

Yatışmadı! İkiye böldü Azerbaycan topraklarını derin

---

(25) İmdadına.

yatağıyla. Ayırdı kardeşi kardeşten, ele-güne mahkum etti. Akışına hız verdi, yatağını derinledi, köprü tutmasın diye.

İskender'e, Teymur Leng'e (26) ve nice nice cihangire yol vermedi Aras. Muğ'lar (27) din türettiler ovasında, kurbanlar sundular, törelerle kutsadılar Aras'ı. Yeter ki arınsın öfkesinden, kininden.

«Okunan dualar Aras'ın suyuna sindi,» dediler. «Suyu ilâç oldu,» dediler, «Her bir derde deva.»

Yaranamadılar.

Aras Azerbaycan'ı ikiye böldükten sonra kuzeyden gelen Kür çayıyla birleşir, Muğan'a girer, sakinleşmiştir artık. Yelkenleri indirir, hırçın değil, asi değil, yorgun ve durgun akar. Giderek Salyan'a varır, ver elini Hazer Denizi.

Bala(28) İzzet, baba Esed'i arar. Aras'ın güney kıyılarında.

Yukarısı Karabağ, aşağısı Karadağ, solda Ağrı dağı var. Aras bakmaz Ağrı'ya. Kıyıları Culfa'ya dek dağlık kayalıktır ,geçit vermez. Culfa'dan sonra dağlar yaylalara, yaylalar, ovalara steplere dönüşür.

İzzet babasını arar.

Aras'ın suyu baharda en yüksek düzeyine ulaşır, sonbaharda alçalır.

İzzet babasını arar, yıpranır demir çarıkları giyilmez olur, aşınır demir asa tutulmaz olur.

Esed Aras'ı geçti mi? Aras onu aldı mı? Bilinemedi.

Resul eminin gözleri parladı bir gün.

Urumiye gölünün ötesinden gelen birisi, bir tanıdık, Esed'i görmüş müydü orda, yoksa birini ona mı benzetmişti? Bilinmez. Bir umut işte. Yine de parladı Resul eminin gözleri. Aldı İzzet'i yanına çıktı yola.

---

(26) Aksak Timur.

(27) Zertüşt dininde din adamı.

(28) Yavru.

Tebrizliler Urumiye gölüne, «Şahi Deryası» derler. Deryayı, denizi hiç görmemiştik. Duymuştuk sefalı olurmuş. Günün her saatinde sularının rengi değişirmiş, rüzgâr eser deniz dalgalanırmış... Denizde yelkenliler kanat açar, gemiler yol alır, ve benzeri şeyler...

Tebriz'den trene bindik, işte Sofiyan. Akşam üzeri Şerefhane'ye vardık. Bir köylüye konuk olduk... Köylü hoş sohbet ve de güçlü bir insan. Karıları var, horozdan kaç-göç eder. Ak-pak çarşaflara bürünüp gölgeler gibi gezinir.

Ertesi gün, şafak sökmeden kıyıya çıktık:

— «Bu muymuş deniz? Pis mi pis, lağım suyu?»

Güneş yayılınca gemiye bindik. Allah'tan salavat(29) getiren olmadı. Gemi dediğim büyükçe bir tahta kayık. Bir taraçası var, bir de çok pis kokan ambarı. Gemiyi Rus'lardan kalma bir römorkörün kuyruğuna bağladılar. Açıldı yavaş yavaş. Giderek suyun rengi düzeldi. Önce açık maviye döndü, sonra bir burada, bir orada şakayık güllerini andıran su kabartıları.

Çımacıya ve gemide herkese Esed'i soruyoruz görmemişler.

Ufukta güneş batmak üzereyken Gülmanhane'ye yaklaştık. Limandan uzak, römorkör ipini çözerek gemiyi saldı, Allaha emanat. Birden bir fırtına kopmaz mı? Savrulduk limanın açıklarına. Kimse sahip çıkmıyor gemiye, rüzgâr zehir gibi esiyor yalpalanıyor gemi:

«Ya Abulfazl!»(30) nidaları yükseldi. Çoluk-çocuk ve kadınlar ağlaşmaya, bağırışmaya konuldular. İzzet de ben de çok korkuyoruz ama daha sesimiz çıkmıyor. Öteki erkekler gibi öfkeli bakıyoruz kıyıdakilere. Römorkör çoktan gözden yitmiş. Limanda bizimle ilgilenecek bir sorumlu yok.

---

(29) Hz. Muhammed ve onun soyundan gelenlere saygı bildirmek için okunan dua. (Şii'ler tehlike durumlarında bir ağızdan özel makamıyla okurlar.)

Gemide kimisi kusuyor, kimisi bayılmış... Bütün bir gece çalkalandık. Sonra ince bir yağmur çiselemeye başladı.

Ambara indik, aman ne pis kokuyor. Taraçaya çıktık yine... Bu yağmur bizi ıslatmaz.

Uzatmayayım gün doğarken fırtına dinmişti. Gemi bin bir zorlukla sahile çekildi. Karaya çıktık. Bekleşen faytonlardan birine bindik, kent yolunu tuttuk.

Faytoncu Asori'lerdenmiş(31) «Urumiye»nin sanıldığı gibi «Rum»lukla bir ilgisi yokmuş. «Ur» kent demekmiş, «Miye»de sular. Urumiye Asori'cedir. Anlamı, «Akansular kenti». Urumiye akan sulariyle üzüm bağlariyle yer yüzü cennetiymiş.»

«Güzel», diyoruz, «Urumiye gerçekten güzel, biz uzaktan geldik, türlü zahmetlerle geldik; Esed diye birini arıyoruz. Şöyle boylu poslu, kara saçlı, kara bıyıklı yağız. Tebriz'den yitik, bu yerlerde görülmüş, görüldüğü duyulmuş... Bilir misin?

Ne faytoncu, ne çımacı ne yolcular, kimse görmemiş Esed'i.

Bazar'da lüle kebab(32) ile Ermeni patlıcanı(33) yedik.

Kent sessiz, insanlar kederli. Her kılıkta her kıyafette, ama kederli. Kafkas çerkeskası giyen mi ararsın, Fars mollası, Osmanlı fesli efendisi, ya da Kürt tüfeklisi mi?

Yok.

Esed'i aradık, Esed'i sorduk her gördüğümüze. Bilen çıkmadı.

Döndük.

*
**

(30) Şii'lerin darda kalışlarındaki yalvarışlarından.

(31) Süryani.

(32) Şiş köfte.

(33) Patlıcan beğendi.

İzzet okulu bıraktı. Neden mi? Okula «Azadistan» döneminde Türkçe olan anadilinde başlamıştı. Anadilinin tadına doyulmaz özgürlüğü içinde.

Abece'yi söker sökmez saldırmıştı babasından kalan kitaplara. Ahuntzade'nin piyesleri, Celil Memed'in öyküleri, Sabir'in şiirleri... Bir çocuk şiiri vardı belleğinde, ezberlediği:

«Derse geden bir uşag
Çıhtı buz üste goçag
Sürüşdi birden bire
Düşdi üz üste yere
Durdi uşag neyledi
Buza böyle söyledi
Sen ne yamansan a buz
Adam yıhansan a buz
Az galıb ömrin senün
Yaz geler artar gemün
Eriyib suya dönersen
Ahıb çaya gedersen»

İzzet okulu bıraktı. Çünkü uyum sağlayamıyordu. Her şey değişiyor, hem de çok hızlı değişiyordu.

Dil değişiyordu, yaşam biçimi değişiyordu, giyim kuşam değişiyordu.

Her yere Rıza Şah'ın büyük resimleri asılıyordu. Her yere Tahran'dan gelen, esmer, arık, gözleri çukurda, avurtları çöküк afyon müptelası memurlar yerleştiriliyordu.

Vahşi Kazak Tugayı Komutanı Albay Rıza Han, İngilizlerin yardımıyla gerçekleştirdiği bir darbeyle tahtı devralmış, «Şah benim» demişti.

İran'a sahip olmuştu.

Cahildi. Hiç bir eğitimi yoktu. Seyislikten gelmeydi. Önce kendine bir soy-sop uydurdu. Kendini İran tarihinin en eski uygarlık kuşağına bağladı, «Pehlevi» oldu.

Sonra İngilizler'in sömürgecilik, Almanların ırkçılık yön-

temlerini -olduğu gibi benimsedi. Bu gidişle Azerbaycan'ın doğal varsıllığını kıyasıya soydu. Kültürünü dilini yadsıdı.

1928 yılında Rıza Şah Azerbaycanlıları zorunlu askerlik görevine bağımlı tuttu. Maksat Azeri gençlerini kitlesel biçimde Azerbaycandan uzakta, Fars bölgelerindeki kamplarda ırkçı şoven eğitimden geçirmekti. Bu olay, ona karşı beslenen olumsuz duyguların- yani nefretin açığa çıkmasına neden oldu. Azerbaycanlılar yer yer toplanarak örgütlendiler, ayaklandılar.

O gün süren eylem bastırılınca dört yüz kadar aydın, bilgin ve esnaf tutuklandı. Kâşan, Kum ve Yezid gibi orta İran kentlerine sürüldü.

Bundan sonra Farslaştırma politikasına daha fazla ağırlık verildi. Artık Azerbaycan'da Rıza Şahın kestiği kestik, astığı astıktı. Giderek İran'da Türk dili sorunu kalmayacaktı.

Kısa bir sürede bir sürü bilgin(!) türedi. Bilginler bu savı, çok (bilimsel) yöntemlerle, çok sağlam temellere oturtturdular. Ve çözüm getirdiler. Örneğin bir Azeri bilgini,

«Halkın dilini Farsçalaştırmak için, yeni doğan bebekleri aile ocağından çıkarıp özel kamplara Fars kültürüyle yetiştirmek üzere yerleştirmeli.» dedi. Bir başkası:

«Ey ahali, Türk kalıp cılız bir kültüre bağlanmaktansa Fars olup köklü bir kültürün mirascısı olmalıyız.» diye haykırdı. Tabii o da Azerbaycanlıydı. Sonuçta boyun eğen, bükük boynuyla yaşadı. Eğmeyen kesildi ya da zindanlarda çürütüldü.

Türk dili sorunu yoktu.

«Azerbaycanlılar'ın dili Azeri'ceydi. Azeri'ce Pehlevi'cenin bir diyeleğiydi. Yani kadim Farsça kökenliydi. Halkın dili Moğolların istilası sonucu Türkçeleşmişti.»

«Ama Moğolların dili Türkçe değil ki?»

«Öyleyse Osmanlıların istilası sonucunda olmuştur.»

«İstilayla dil değişmez, değişseydi Azerbaycan halkı

bugün Rarsça konuşurlardı, ya da Arapça... Oysa hâlâ Türkçe konuşuyorlar.

«Hayır, kimse Türkçe konuşmuyor. Hele bir konuşsun, İran tahtı adına dilini keser, dudaklarını dikeriz alimallah...»

Dediklerini aynen yaptılar.

*
**

Şah Tebriz'e teşrif buyurdu. Başında Fransız ordusunun kasketinden bozma bir külah, «Kolah Pehlevi».

Tebrizli ağalar da çıkardılar börklerini kolah pehlevi giydiler.

Amansız Türk düşmanı Mr. Mohseni Tebriz Maarifine (34) Reis (35) olarak atanmış. İşe başlar başlamaz okulları kapatıp, tiyatroları yıktırmıştı. Türkçe yasağı şiddetle uygulanıyor.

Kalabalık «Haremhane»nin arkasına toplanmış. Dr. Mohseni komut verdi:

«Sarıklılar, bir adım ileri.» Sarıklılar öndeki yerlerini aldılar.

«Açıkbaşlar arka sıraya.» Açıkbaşlılar yerlerinde kaldılar. İzzet de aralarındaydı. Şah binanın penceresinde gözüktü. Mareşal üniformasıyla korkutucuydu.

Dr. Mohseni iki büklüm oldu hemen, sonra ağır ağır düzeldi. Bir sürü süslü yaltaklıklar arasında «okulları açtık» lafı anlaşıldı, bir de:

«Kitaplar Farsça olarak basıldı.» Şah:

«Mohseni» diye kesti, «Kürdistan'da da açıldı mı okullar?»

«Beli gurban! Beli gurban. Seggez'de, Bane'de, Kürdistan'ın her yanında okullar açılmıştır.»

---

(34) Eğitim Müdürlüğü.

(35) Müdür.

Yalan söylüyordu. Sözü «Emir Heyzi» Orta okulunun Müdürü Hacı İsmail Ağa aldı, bir süre yaltaklandıktan sonra, bozuk Farsçasiyle son sınıf öğrencisi Gulam Ali Ra'di'nin, Şahın övgüsünde yazdığı şiirini okuması için izin istedi.

Kıble Âlem (36) izin buyurdular. Şair öğrenci koşa koşa kürsüye geldi. Korku ve heyecandan bet-benzi solmuştu. Çatallı bir sesle ağdalı, uyaklı kasidesini okumaya başladı.

Şah suratını ekşitti. Şiirden miirden hazzetmiyordu çünkü. Gözlerini Emir Leşker (37) Tehmasebi'ye çevirdi. Tehmasebi bu bakışın ne anlama geldiğini anladı, öğrenciye döndü:

«Yeter!» dedi. «Kısa kes!..»

Şair Ra'di'nin tepesinden bir kova kaynar su dökülmüştü.

Şah pencereden çekildi, çayını yudumlamaya, vafur'unu (38) tüttürmeye, mangalın yanına bağdaş kurdu, oturdu.

Sanmayın ki şairin hakkı yendi, çiğnendi, hayır. Sonralar Ra'di Sarayın gözdesi oldu. Tahran'a yerleşti.

***

İzzet ırgat pazarının değişmez dama taşı. Sabahın köründe gelir. Çöker bir duvar dibine. Bekler tevekkülle, bekler sabırla. Bir gün iş bulur çalışır, on gün boş gezer sürünür. Zayıflamış, yanakları çökmüş, elmacık kemikleri fırlamış. Boyu uzun ,elleri nasırlı inadına büyük, pazuları güçlü.

İzzet ırgat pazarının değişmez dama taşı. İzzet kaygılı, Çerendab mahallesinde geniş çapta arama başlamış. Bir kaç kişiyi alıp götürmüşler. İzzet'in herhangi bir eylemde payı yok. Üstelik okur-yazar da değil. (Türkçe okumak sa-

(36) Şaha yakıştırılan bir sıfat.

(37) Genel Kurmay Başkanı.

(38) Afyon çekme çubuğu.

yılmaz). Öyleyse cahilin tekidir, hem de işsiz güçsüz. Ona dokunmazlar.

Gecenin geç saati. İzzet'in gözleri uyku tutmuyor. Sokaktaki alışılmadık gürültüden. Büyük kız Zerrintaç, küçük Fatma'yı çişe kaldırdı. Esed ortancaları olur, sağ elinin başparmağı ağzında, emer uykusunda.

İzzet'in gözleri uyku tutmuyor. Oysa karısı mışıl mışıl uyuyor. Ne de güzeldir karısı. Güzeldir tabii. Gebelik daha da güzelleştirir kadını. Bu dördüncü olacak. Eli kulağında.

«Çok çocuk yapmalı», diye düşünür İzzet. «Çok çocuk yapmalı. Ölenlerin, yitenlerin yerini alacak. Yaşlanınca elinden tutacak. Okuyup büyük adam olacak, öğretmen olacak. Cahil ve işçi olmayacak. İşçinin günü karadır.

Kapı dövüldü birden bire. Kapı kırılırcasına dövüldü. Karısı uyandı korkuyla, Esed'i kucağına aldı. Çarşafına büründü, sandık odasına kaçtı, öteki çocukların yanına. Kapı hışımla dövülüyordu, öfkeyle. İzzet ayağında uzun paçalı don fırladı yatağından nalınları giydi avluya çıktı. Önce Türkçe «Kimdi?» diye sordu farkında olmadan. Korktu kendi sesinden. Farsçasını yokladı, telaştan anımsayamadı. Soruya yanıta zaman yetmedi. Polisler kapıyı kırıp avluya doluşmuşlardı. Ve peşin peşin İzzet'i bir güzel dövmüşlerdi. Yerde yığıldı kaldı, acıdan kıvranarak. Polisler odaya girdiler. İzzet zor kalktı yerden, belini daha doğrultamadan içerden karısının bağırtısını duydu. Koştu tökezleye tökezleye odaya. Sadece bir kaç saniyede oda darmadağındı yatak yorgan yırtılmış, eşyalar odanın orta yerine toplanmış. Bir polisin elinde babadan kalma üç kitap var:

«Seni Rus casusu eşek Türk, sorarız elbet bunların cevabını sana!»

Karısı bir çığlık daha attı, karnını tuttu. Yere çömeldi. Elinde kitapları tutan polis yan gözle baktı kadına, gebe olduğunu şimdi farketti, benzi sarardı. Sesi soluğu kesildi.

Kadın bağırıyordu. İzzet önünde diz çökmüş onu din-

dirmeye çalışıyordu. Esed anasının kucağından kaymış ikisinin ortasında vahşet içindeydi. Konu-komşu avluya doluştu. Kadını avundurdular. Fırsattan yararlanan polisler İzzet'i dışarı çıkarmak istediler. Direndi, çıkmadı. Boğuştular. Copladılar, tekmelediler, sonra sürükleyerek götürdüler.

*
**

O gün geldi. Yakılacak Tükçe kitap, dergi ve gazeteler saat kulesi alanına, at arabalariyle, eşeklerle, katırlarla taşındı, tepeler oluşturuldu kitaplardan.

Yoldan geçenler, boşta gezenler, serseriler çevrelediler yakılacak kitapları.

Okul öğrencileri külrengi formaları içinde ellerinde İran bayrakları sıraya girmişler. Sonra polisle, askeler, jandarmalar ve hafiyeler, ajanlar, dilenciler ve su satanlar dolaşıyor topluluğun arasında:

«Allah rızası için.»

«Su içen?.. Su?..»

Birden kesildi gürültüler. Açılan öğretmen okulu kapısından, zayıf, naif bir genç çıkmıştı. Bu, kitap yakma görevlisi ,okulun yeni müdürüydü. Alana toplanan kitap, dergi ve gazeteler yığınları yanında, fil vuran safari avcısı gibi durdu. Bir göğe baktı, bir yere bir de toplanan kalabalığa. Gözlüklerini taktı. Bozuk bir Farsçayla kitap yakmanın yararları üzerine bir nutuk attı. Duyanlar güldü, duymayanlar «yaşşaaa» diye haykırdılar el çırptılar. Delikanlı ceplerini aradı bir kibrit çıkardı. Yerden bir kitap aldı en kalınını seçmişti. Kibriti çaktı, orta yerinden bir sayfayı tutuşturdu. Kitap nemli miydi, ıslak mıydı ne? Yanmamakta direndi. Ama bir süre sonra tutuştu. Kitap yakan müdür, muzafferane bir edayla tutuşan kitabı ötekilerin üstüne koydu. Topluluk sevinç çığlıkları çıkardılar. Polisler, askerler ve başkaları gazete ve dergileri yansın diye, tutuşan kitabın alevine tuttu-

lar. Giderek yığın değişik yerlerden yanmaya başladı. Alevler yükseldi. Yükseldikçe kimi insanlar da dayanılmaz duygular uyandı. Alevler yükseldi:

«Şimdi, bir gırtlaklasak şu o... çocuğunu.»

«Şimdi, biz de yaksak yıksak bu kokmuş düzeni.»

Aelvler yükseldikçe Zarife sevincinin yaşamı kısaldı. Tebriz'in üzerini kara bir bulut kapladı. Tebriz'in soluğu kesildi, çiçekleri soldu, kurudu.

Üç gün önce okulu jandarmalar basmış kapatmışlardı. Ve kütüphanedeki Türkçe kitapları toplayıp bu alana getirmişlerdi. Zarife'nin daha o gün okuyup geri verdiği «Anadili» adlı kitap da şimdi bu yananların arasındaydı. Zarife'nin ellerinin sıcaklığı da...

Alevler yükseldikçe, öğrenciler arasında bulunan nice Zarife'lerin ellerinin de gönlünün de sıcaklığı tutuşuyordu. Sevinç çığlığı atan lumpen kalabalığa karşın, kimi kırmızı kravatlı öğrencilerin gözlerinde yaş vardı. Zarife daha yanmamış olanlardan bir kitap kapmak istedi. Bir hafiye ensesinden yapıştı. Patlatacak yumruğunu, denk düşüremedi. Zarife ısırdı hafiyenin elini, koparırcasına. Hafiyenin avazına toplananlar Zarife'yi mi hafiyenin elinden, yoksa hafiyeyi mi Zarife'nin elinden kurtardılar... Kurtardılar işte.

Ertesi gün Zarife'yi okula göndermedi anası Sitare, işe götürdü. Dönüşte kırmızı kıravatını ütüledi, dikkatle katladı, rozetiyle birlikte sakladığı kitap sandığına yerleştirdi.

«Şimdi ortalık dumanlıdır kızım. Ama bir gün, kesinlikle bir gün bu sandıktan emanetlerimizi çıkarıp güneşe sereceğiz.»

*
**

Tebriz'i kara bir duman sarmıştı.

İzzet karakolun bodrumunda acımasızca dövüldü. Ken-

dinden geçince sorguya bile gerek görülmeden salı verildi. Yakalanan kitaplar dua kitaplarıydı çünkü.

İzzet'in dünya güzeli karısı dördüncü çocuğunu, ikinci oğlunu doğurdu. Haziran 1939 yılında Tebriz'in Çerendab mahallesi, Üskülüler sokağında. Adına Samed dediler.

Samed doğunca İkinci Dünya Savaşı da başladı. Zerrintaç iki yıl okula gitmiş ayrılmıştı. Babasının gücü yetmemişti onu okutmaya. Oysa ortalığın güvensiz oluşunu bahane edip çekmişti kızını okuldan.

Samed doğunca, Esed okula başladı, halâ sağ elinin baş parmağını emer. Yalnız uykusunda değil, fırsat buldukça.

Samed de eme eme kuruttu anasının pörsük memesini, bıraktı.

Hitler Polonya'yı işgal etti.

Samed kundaktan çıktı.

Hitler soykırıma başladı.

Samed emekledi.

Rıza Şah hayrandı Hitlere. İran'daki etnik grupları ortadan kaldırmak, büyük bir İran kurmak için tek yol Faşizmdi, kuşkusuz.

«Aslında Almanlar Hind-u Cermen ırkından olduklarına bakılırsa İran'dan kaynaklanmışlardı. German sözcüğü de Kerman'dan değişmedir. Kerman İran'ın ortasında bir kent.»

Yıkandı İran halkının beyni. Hepsinin gönlünde Alman kara kartalı yuva yaptı.

Samed yürümeğe başladı. Alman Nazi orduları girdi Sovyet topraklarına.

Kış bastırdı.

Resul emi çayından bir yudum aldı:

«Bir ülkenin ağaçlarını kesip, ormanını kurutsalar, doğa küser, yağış azalır, kuşlar göçer. Çöl yelleri esmeye yüz tutar... Ve insan göçü başlar. Göç felakettir, esirlik tutsaklık getirir.

Göçmenler öz varlıklarını unutmak zorundalar. Sığındıkları yeni ortamın tüm kurallarına peşinen uymaları gerekir. Bu da acı bir son demektir.

Resul emi ağaçları sever, insanları sever, ama anadilini çok severdi. Ona göre İran hükümdarlarının Azerbaycana karşı işledikleri en büyük suç ağaç kesmekti.

«Feth Ali Şah'ın büyük oğlundan kalan, o güzelim cennete benzer, bol ağaçlı, gür bulaklı,(39) güllü çiçekli, «Şazda Bağı»nı, Belediye sözümona kamulaştırdı. Ne yaptı? İçindeki köşkü yıktırdı, ağaçları kestirdi. Çöle çevirdi. Ne oldu? İtin kopuğun yatağı oldu. Köşkün yerine Şaha cellat yetiştirmek için «Medreseye Nizam»(40) kuruldu.»

«Seylab»ın kuzeyinde iki ormanlık vardı. Biri «Sefabağı», öteki «Emir Vüzerbağı» koruları. Belediye «Emir Vüzerabağı»nı ele aldı. Önce suyunu kesti. Sonra ağaçlarını. Derler ki, Beediye Reisi Mehmed Ali Terbiyet bir gece düşünde ölüleri başı boş dolaşırken görmüş, yurtsuz, yuvasız Uyanır uyanmaz, bağıstanları kabristanlara dönüştürme buyruğunu vermiş. Ölüler başıboş rüyasına girmesin diye.

Bunu gören «Sefabağ»ın ağası kendiliğinden kesti ağaçları, parselledi sattı toprağı, Tahran'a göçtü. Şimdi dar sokaklı toprak evler doldurmuştur ağaçsız «Sefabağı» koruluğunu.

Nice nice ağaçlar kesildi, ormanlar kurutuldu ülkede.

*
**

İkinci Dünya Savaşı alevleri yükseldi. Naziler ilerledi Sovyet topraklarında, önlerine çıkanı yıkıp yakarak.

İlginç bir savaş bu İkinci Dünya Savaşı. Bir yanda tüm çizgileriyle belirgin kapitalizmin, emperyalizmin, Faşizmin

---

(39) Pınar.

(40) Askeri lise.

saldırgan orduları, öte yanda dünyanın ilk ve tek sosyalist ülkesi Sovyetler Birliği ve ona katılan sömürgeleriyle birlikte koca Britanya İmparatorluğu, sömürgeleriyle birlikte Degol Fransası ve de «Hür Dünya»nın tek önderi, özel girişimin katıksız kapitalist dünyası Amerika Birleşik Devletleri.

Açılış Avrupa'da yapıldı. Altı yıl akılalmaz bir hızla sürdü. Sonra Japonya'da final yapılacaktı acı bir sonla.

Almanya Polonya'yı bir atılışta çiğnemiş, Fransız ordusunu göz açıp kapama süresi içinde çökertmişti. Fransa'nın, bu çöküşün ağır etkisinden sıyrılarak direnişe geçmek için geçirdiği zaman içinde Hitler tüm kıta Avrupasını ele geçirmişti. Ne var ki İngiltere'nin işgal tehlikesini bile göze alarak direnmesi, 1941 yılından itibaren Wehrmacht'ı (41) çökerten sonsuz Rus stepleri ve Kızıl Ordunun yadsınmaz varlığı, Amerika'nın sanayi gücünü harekete getirmek için gereken zamanı sağladı.

Japon'ların Pearl Harbor saldırısı önemli karar etkeni oldu ve İkinci Dünya Savaşı bir başı Pasifik'te gelişen, gövdesi kıta Avrupasını, Akdeniz'i içine alan, öbür ucu Rus steplerine uzanan dev bir savaş niteliğini aldı.

İran, Alman ırkçı politikasının etkisindeydi. Oysa müttefiklerin Fars Körfezinden (42) Aras çayına uzanan geçide Sovyetleri savaş gereçleri bütünlemesi için gereksinimleri vardı.

25 Ağustos 1941'de Kızıl Ordu kuzeyden, ötekiler batıdan İran'a girdiler. İran geçici olarak işgal edildi. Germanofiller (43) tutuklandı. Rıza Şah tahttan indirildi. Güney Afrika'da Johannesburg'a sürüldü. Yerine oğlu Muhammed Rıza oturtuldu ve Amerikan savaş gereçleri yardımı Sovyet cephesine akması sağlandı. Bu alış-verişte İran'ın payı «Zafer Köprüsü» iltifatiydi.

---

(41) Alman Savunma Gücü.

(42) Basra Körfezi.

(43) Almanya yandaşları.

Savaş bittikten sonra İran işgali de son ermişti. Yabancılar ülkeyi terketmeye başladılar. Ama Sovyet Kızıl Ordu Azerbaycan'dan çıkmadı ve buradaki özgürlükçü bağımsızlık eylemlerini destekledi.

Tebriz'de Pişeveri önderliğinde «Azerbaycan Demokrat Fırkası» (Partisi) kuruldu. Azerbaycan'da insan haklarından yana olanlar örgütlendiler.

Pişeveri'nin Tahran hükümetinden ülkesi için istedikleri oldukça masumane idi.

1 — Eğitim anadilinde olsun.

2 — Azerbaycan Ulusal Konseyi kurulsun.

3 — Azerbaycan, Tahran Hükümeti Meclisinde daha fazla milletvekiliyle temsil edilsin.

4 — Azerbaycan tüm sahip olduğu gelirin %75'ini kendisi için kullansın.

İran hükümeti Başbakanı «Gevam-od-Dovle» gık diyemedi. Ve sonuçta Özerk Azerbaycan yönetimi fiilen politik yaşama geçti.

Bir gizli istek vardı halkın gönüllerinde,
İki Azerbaycan'ın birleşmesi.
Aşıklar ellerinde sazları,
«Aras, seni görüm guruyaydın
Bizi ayrı salmayaydın...»

Kuzeyde Başbakan Mir Cafer Bagirof az mı uğraştı bu emelin uğrunda?

Üç ay gibi az bir sürede, ülke çapında, yönetim kurumları kuruldu. İlk kez kadınların da katılımıyla genel seçim gerçekleşti. Meclis açıldı. Ama Tahran hükümeti bu meclisi tanımadı.

İran ordusu Azerbaycan sınırlarını zorlamaya kalkıştı. Karşısında Kızıl orduyu buldu. İçerde, Tebriz daha İran ordusu garnizonunun emrinde. Kısa bir sürede gönüllü, köylü, işçi ve aydınların silahlanmasiyle Ulusal ordu biçimlendi.

Tebriz kurtarıldı ve 12 Aralık 1945'te Azerbaycan tam bağımsızlığını ilan etti.

*
**

Samed'in ağabeyi Esed, okulda Farsça okurken yine her şey değişti. Okulun kapısının üstünde asılı duran tabela indirildi. Türkçeleşti yerine çakıldı.

Esed anadilinde okumayı ve yazmayı hemen çözdü. Samed daha altı yaşında, okula gidemiyor, Ama Esed'in okuduklarını ezberliyor:

«Üşüdüm ha üşüdüm
Dağdan alma daşıdım
Almacığımı aldılar
Mene zülüm ettiler
Men zülümden bezardım(44)
Derin guyu gazardım...

Uzun sürmedi.

Dünyanın ta öbür ucunda silah ambarları üstüne oturan Sam Amca bu duruma çok kızmıştı. Ayaklandırdı kurmaylarını. Şah, (bu kez Muhammed Rıza Şah) başkanını Moskova'ya gönderdi. Stalin ile pazarlığa.

En iyi pazarlığı doğulular yapar ve en kârlı alış-verişi. Oturdu Şah'ın Başbakanı Gevam, Stalin'le pazarlık masasına ve kopardı istediklerini, ya da Sam Amcanın istediklerini. Açıkçası Stalin teslim etti Azerbaycan'ı Sovyetler Birliği Devleti adına.

Günü gününe tam bir yıl sürdü bağımsızlık.

Amerikan komutanlarca yönetilen ve son sistem silahlarla donatılan İran ordusu, Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla birlikte insanının da canına okudu.

Stalin Pişeveriye:

---

(44) Bıkmıştım.

«En iyisi, teslim olun!» demişti. «Yine de siz bilirsiniz, isterseniz direnin ama, bu ordu sizi siler süpürür. Çok kan dökülür. En iyisi siz yine bu işi başka bir zamana bırakın; Kalkın gelin Bakû'ye. Orası da Azerbaycan. Hem de orada anadilinde yazar okur, konuşursunuz...»

Pişeveri'nin, Stalin'in önünde inceydi boynu, hem de kıldan ince. Dediğini yaptı ister istemez. Hükümet ve çevresindekiler, Fırkalılar (Partililer), sempatizanlar ve başkaları, onbeş-yirmi bin kişi arası geçtiler, Kuzey'e göç ettiler.

Orası da Azerbaycan değil miydi?

Amerikalı komutanlar emrindeki İran ordusu gaddar bir soykırım daha yaptı. Yirmi beş bin özgürlükçü, işçi, köylü ve aydın öldürüldü. Azerbaycan yine kana bulandı. Yeni tutsıklık, baskı ve işkence.

*
**

Bir yıl sonra Samed yedi yaşında, «Debestan-e Panzdeh-e Behmen» ilkokuluna yazıldı.

Birinci ay Farsça küfürlerinden üç-beşini öğrendi.

İkinci ay elifba'dan üç-beşini.

Üçüncü ay, Tahran'ı gören arkadaşı Latif'ten, «süt», «musluk» ve «aslan» sözcüklerinin Farsça karşılığını öğrendi. Üçünün de karşılığı «Şir» idi.

Güldü Samed şeytanca, parmağını kaldırdı. Öğretmen asık suratlı sevimsizin biri,

«Kalk» dedi. Samed kalktı,

«Şir, şir, şir» dedi durdu. Sonra tekleye tekleye Farsça anlatmaya çalıştı, beceremedi, Türkçe sürdürdü, «Bunların hangisi süt, hangisi musluk, hangisi aslandır öğretmenim?»

Esaslı bir dayak yedi.

«Alacağın olsun Latif, bunu senin yanına komam».

Laf olsun işte Yoksa Samed'in Latif'e gücü yetmez.

Latif'in boyu-posu Samed'in iki katı. Yaşı da büyüktü. Az mı sürtmüştü Tahran haytalariyle, Tahran sokaklarında. Kaçın kurasıydı.

Latif çocukları toplar çevresine anlatırdı serüvenlerini, sonra geniş caddelerini, büyük yapılarını Tahran'ın ve güzel kızlarını.

Bir oyuncakçı dükkânı vardı, camekanında neler neler. Trenler, arabalar, maymunlar, tabancalar, tüfekler, mitralyözler... Latif kafasını dükkândaki kocaman bir oyuncak deveye takmıştı. Oracıkta arkadaş olmuştu deveyle; düşlerinde onunla birlikte oynar, sırtına binip göklerde uçar... Gel zaman git zaman, bir gün varlıklı bir herif deveyi kızına doğum günü armağanı alacak olmuş. Bizimki yollarını kesmiş, deveyi sattırmamak, deveye sahip çıkmak istemiş. Olacak şey mi? Tutmuşlar ense kökünden önce bir güzel pataklamışlar, sonra da atmışlar sokağın ortasına.

Bir yandan da yüklemişler deveyi özel arabalarına. Deve ne yapsın? bakmış melül melül, kesime götürülen kurbanlık koç gibi, gözlerinde birer damla göz yaşı:

«Bırakma», diyesiymiş, «Bırakma beni bunlara. Bunlar benim değerimi bilmezler. Bunların evi oyuncak dolu. Bir saat oynar kırar atarlar. Bunların yüreğinde sevgi yok.»

Latif zaten dertli, bir de devenin dokunaklı sözleri, attırmış kafasının tasını. Koşmuş arabanın peşinden yakalamış tamponunu. Araba gider Latif sürüklenir. Kopmuş nihayet arabadan, yüzüstü yerde kalmış. Başı asfalttaki kan gölünün üstünde... Kalkacak, kapandığı yerden, silecek yüzünün kanını, camekandaki mitralyözün, onun olmasını dileyecek.

Latif'in içindeki kin gün geçtikçe bilenir, nefret eder, etmesi gereken takımdan.

Samed bir sever Latif'i, bir kıskanır, bir kızar. Kızdığı Latif'in Tahran kızlarına olan zaafındandır. Hiç sevilir mi öy-

lesi hoppa kızlar? Kıçlarında pantolon, ağızlarında sakız?.. Yakışmaz.

Okula başladığının dördüncü ayı, Samed Elifba'yı yarıladı. O da dayak zoruyla. «Bu iş yürümez,» dedi kendi kendine. Ama ne yapsın? Okulda Fars çocukları var. Farsça konuşur, Farsça okuyorlar. Ayıp oluyor, ezilmemeli. Ezdirmemeli kendini. Ha gayret.

Yıl sonunda Samed elifba'yı sökmüştü. Şöyle böyle. Çünkü yavaş yavaş onun da aklı kızlara kayıyordu. Kızlara değil komşu kızı Ulduz'a.

Ulduz çıtı-pıtı güzel bir kız. İri kara gözleri, dalga dalga saçları, çenesinde zenehdanı (45) ama bir peltek. Olsun daha da şirinleştiriyor onu pelteklik.

Ulduz'un üvey anası var. Kötü davranıyor Ulduz'a. Bu da Samed'i çok üzüyor. Günlerce ağladığı oluyor Samed'in «üvey ana» baskısından.

Ulduz'u sevindirmek için bir şeyler yapmalı. Bir bez bebek yapıyor, annesinin eski çarşafından, Ulduz'a veriyor.

*
**

Dar sokakları çevreleyen, tuğlalı yüksek duvarlar... Köşeyi yedi-sekiz yaşlarında çelimsiz bir çocuk döndü. Terzi dükkânında oturan Resul emi içtenlikle sıcak baktı çocuğa, selâmını aldı.

O gün akşama dek Behrengi ailesini düşündü, akşam olmadan onlara uğradı.

Samed'in anası yoksul bir sofra açtı odanın orta yerinde. Hepsi çepe çevre oturdular. İzzet ortadaki çorba kasesine bol bol ekmek doğradı. Resul koca bir baş soğan kırdı. Önce erkekler davrandılar yemeğe sonra ötekiler.

Yemekten sonra Resul, Samed'i yanına çağırdı:

---

(45) Gamze.

«Samed evladım getir derslerine bir göz atayım.»

Samed ürkek, Samed korkak. Önce lambayı başuçtaki rafa yerleştirdi, daha sonra kitap-defterini sandık odasından getirdi.

«Oku!»

Kekeledi, yanlış bir şeyler yuvarladı, karşısındakinin öğretmeni acımasızlığında olmadığını sezince şımardı. Okumaya boş verip, Latif'ten öğrendiği üç değişik anlamlı «şir» sözcüğü ortaya attı. Resul emi kahkahalarla gülerek dinledi Samed'i, sonra kitabı açtı. İlk sayfalardaki genç Muhammed Rıza ve karısı Fevziye'nin resimlerini atladı, kaşlarını çatarak.

«Oku!» dedi. Samed ezberlediği ilk sayfaları sıraladı:

«Aş serd şod. Saz ez dereht perid. Dara suretgerest. Ey baba, ey biçare, key amedi? Herabahaye Rey nezdike Tehranest.»

«Ne diyor bunlar?»

«Çorba soğudu. Sar...Sar. Bir kuşmuş bu Sar. Ama serçe mi? Güvercin mi? Kırlangıç mı? Öğretmen bilmiyor. İşte o Sar ağaçtan uçtu... Dara yüz yapar. (Herhalde ressamdır.) Ey dede, ey zavallı, ne zaman geldin? Rey'in harabeleri Tahran'ın yakınındadır.»

Allah, Allah kim yazar bu kitapları? Nerden bulurlar bunca aptal lafları? Yoksa çevrilince mi cümleler sarsakladı? Yok canım, ortada bir mantık yok ki.

Aslında bu iki dil arasında uyumsuzluk olduğu besbelli. Biri Hint-Avrupa ailesinden, öteki Ural-Altay. Birbirine taban tabana zıt. Hiçbir benzer sözcük yok. Sesbilim kuralları birbirinin tersi, cümle kurguları öyle.

Azeri insanı ister istemez Türkçe düşünür, düşündüklerini Farsçaya çevirir... Ortaya trajikomik bir olay çıkar.

Samed keyflenmişti:

«Yine okuyayım mı Resul emi?»

«Yok, yeter.»

Resul emi aldı Samed'in kitabını karıştırdı.

Kitapta, tıraşlı, ceketli pantolonlu, kıravatlı erkekler, başörtüsüz, çarşafsız kadınların resimleri vardı. Çocuklar kuklalar gibi cicili bicili.

Binalar çok katlı, odalarda masa, sandalya, masanın üstünde boy boy tabaklar, çatal, bıçak, kaşık. Herkesin ayağında ayakkabı. Kimsenin giysisinde yama yok.

Acı bir kahkaha attı. Kitabın orta yerinden bir sayfayı açtı:

«Arap yazısı, elifba. Arapça için uygundur belki. Ama ne bizim dilimize, ne de Farsçaya uymaz.

Bir kez, (s) sesini veren üç tane ayrı harf var. (z) sesini veren dört tane. (t) sesini veren iki tane, genizden çıkan (g) sesi iki tane, (h) sesini veren iki tane... Bunlar bir yana, (a)dan (e) den başka sesli harf yok, o da (a) bazan (a)dır, bazan (e).

İşin zor be evlat. Ama çok zor. Öğrenmenin tek yolu sözcükleri bir kalıp gibi ezberlemek. Yani herhangi bir sözcük sana daha önce öğretilmemişse, onu okuyamazsın.»

Bunaldı Samed.

«Elifba, şu Arap elifbası Farsçaya da uymuyor, Türkçeye de... Neden? dersen, bizde (ı) sesi var, (ö) sesi var, (ü) sesi var, bu elifbada yok. Bu sesler Fars dilinde de yok. Biz biraz sıkarsak kendimizi, Farsçayı kusursuz konuşuruz. Ama onlar dilimizi konuşamazlar. Yıllarca mürekkep yalasalar bile, yine de (ılık)a, (ilik) derler; (ölüm)e, (olum); (üzüm)e, (uzum).»

Bu kez Samed kahkaha ile güldü. Güldü ve şımardı:

«Resul emi, sende «Anadili» kitabı varmış, bana gösterir misin?»

«Olur.» dedi kesti attı.

O günden sonra Samed hep Resul emiyi yokladı. Babası, «Hasta», dedi. «Sokağa çıkmıyor.» Samed kabul edemiyordu:

«Bana ne? Hastaysa, hasta. Bana söz verdi. Kitabı isterim.»

*
**

Yaz geldi, okullar kapandı. Öğrenciler halı atölyesinde çalışmaya başladılar. Samed'i babası aldı. Bir dağ köyüne götürdü, Zinabad. Köy bir dağın yamacında. Kayalık, toprak verimsiz. Halk yoksul alışıla geldiği gibi varlıklı bir ağası var köyün. Kentte oturur ama korkusu bir hayalet gibi dolaşır ortalıkta. Samed de Polad da korkarlar herkes gibi, ama çocukluk güçleri aşar korkularını bir gün dalarlar cennet misali ağa bağına.

«Ne var bunda?» demeyin bağın bekçisi duysa parçalar çocukları. Allah'tan o da kente gitmiş ortalıkta kimse yok. Fırsat işte, atlarlar havuza serinlerler. Sonra bu ağaç benim o ağaç senin. Kopar olgun meyvaları afiyetle ye.

Bir şeftali ağacı var bahçede, dillere destan. Fidanı gizemli uzak bir ülkeden gelmiş. Sevmiş toprağını yeşermiş serpilmiş ve öyle şeftaliler vermiş ki yiyen tadına doyamaz. Bakmışlar ağaçta bir tek olgun şeftali yok. Toplanmış ağaya götürülmüş. Yere düşen bir şeftali bulmuşlar bölüşmüş yemişler. Çekirdeğini kuytu bir yere ekmişler bir şeftali bin şeftali versin diye.

Yaz sonunda Samed ve babası Tebriz'e döndüler.

Anası Rukiye'yi doğurdu. Yaz kuraktı. Bulutlarda tek damla su yoktu. Kent kavruluyordu. Toplama sular kurtlanmıştı çoktan.

Mahallede Samed, Cafer'i ayarladı. O da ötekileri topladı. Konu komşudaki arkadaşları. Yağmur niyazına çıkacaklar. Dua değil bu, daha değişik bir şey. Kendilerine özgü. Şöyle;

Çocuklar elerinde siyah tahta kaşıklarla, sokakları dolaşır, kapıları çalar, heyete girer, yağmur niyaz eden mani-

ler okurlar. Karşılığında şeker, yemiş ve benzeri yiyecekler alır sonra kaşıklarıyla gökyüzüne su serperler. Bu arada:

«Yetimlerin umudu,
Yeşil dağın buludu.
Allahım yağış yağdır,
Arpa buğda gurudu.»

diye hep bir ağızdan okurlar. Ya da,

«Nergis Hatun ne ister?
Allahdan yağış ister.
Eli-golu hemirde(46),
Tekçe gaşık su ister.»

Bir de,

«Daşı vur, çakmağı vur,
Könlüm, sinem od tutur.
Allah sen yağış ver
Dağda çemen gurudur.

Görevini yerine getiren yağmur çocukları, heyetten çıkarken,

«Hak Taala versin,
Bereketler versin,
Bu evin süfresine,
Çoklu bereket versin.»

Hele bir de yakarışlar yerini bulur yağarsa yağmur, keyiflerine diyecek yoktu. Hep bir ağızdan,

«Yağış yağar,
Horuz bannar,(47)
Yağız camış,
Harda(48) yatar?»

---

(46) Hamur.
(47) Öter.
(48) Nerde.

Bultsuz bir gökyüzü, mavi olacağına gümüşümsü. Tebriz'in soluğu kurumuş susuzluktan.

Okul dönüşü Samed, Gar'ın önünde su satıyor.

Su satmak öyle kolay bir iş değil. Öyle kovayı tut çeşmenin lülesinin altına, ya da daldır kuyuya dolsun, asıl çarka çevir çevir... Al sana buz gibi su... Nerde?

Kuyu genellikle yerleşim bölgelerinin dışında, kuytuda. Tulumunu sırtlayacaksın, ineceksin geniş ağızlı kuyunun dibine. Dipte tulumu kaşık kaşık dolduracaksın. Sonra ağır, dolu tulum sırtında yukarı tırmanacaksın. Ve su ılımadan satacaksın, tas tas.

Sıkıntılı geçen bir okul dönüşü Samed koşar kuyu başına. İner aşağı titreyen dizleriyle. Kuyu sessiz. İndikçe kararır, indikçe alışılmadık sesler belirir. Dipte göz, gözü görmez. Kuyuda cin barınır. Bir de bastın mı kuyruğuna çarpar insanı. Samed korka korka oturur kuyunun dibine, başlar doldurmaya. Tulum yarı-yarıya dolmuştur. Tuhaf sesler yükselir, gürültü artar, bir şeyler uçuşur başının çevrelerinde, aniden şimşekler çakar...

Samed'i cin mi çarptı? Yoksa yorgunluk açlık mı? Bayılmış.

Uzun bir süre kuyunun dibinde kalmış. Üst-başının ıslaklığından belli. Başka bir sucu kuyuya inmiş de onu çıkarmış.

*
* *

Tebriz'in akşamları kederli olur. Gün döner kaş kararır, sokak fenerleri birer ölü gözü, fersiz öümceklenmiş.

Samed eve bitkin getirildi. Yataklara düştü, günlerce kendine gelemedi. Baba bir gün işte on gün boşta. Yoksullukla boğuşmak zor. Zerrintaç'ı evermişler, hemen gebe kalmış, aşeriyor. Esed ağır-aksak okuyor. Fatma hepten azarlı (49). Anası yine ikicanlı (50).

Sattılar dededen kalma evi. Ahım-şahım bir şey değildi, bir heyet iki göz oda, ama ne de olsa ocak.

Resul emi üzüldü, kahroldu. Ona göre anısı büyüktü o evin. O evden fedailerle toplanmışlardı, o evde and içmişlerdi.

«Ölmek var, dönmek yok!» diye.

Oysa ölmek de vardı, dönmekte o çürümüş kaderlerinde. Düşündükçe kahr oluyordu.

İlk kez olarak, «Keşke ben de ölmüş olsaydım», diye geçirdi içinden. «Yaşadık da ne gördük?»

Çocukluğu pek kötü geçmemişti. Gençliğin tadını çıkarmadan evlenmiş, karısını da sevmiş. Ama ne yazık ki karısı ilk çocuğunu doğururken ölmüş, bebeyi de götürmüştü.

«Keşke ben de ölmüş olsaydım.» Gözleri nemlendi, «Yok öyle söyleme, ülke çapında savaşımlarımız oldu. Zaferler kazandık. Şah'ın ordularını ezip girmiştik Tahran'a. Tahran sokaklarında bayrağımızı dalgalandırmıştık. Özgürlük taşımıştık ülkeye kucak kucak.»

Eee? Başka?..

Duygulandı. Bir damla yaş gözlerinden süzüldü, yanağına düştü, ak sakalları arasında yitti.

O ev Esedullah'ındı. Ondan kalan tek yadigardı. Hiç satılır mıydı? Orda Settar Han'ın mücahitleriyle, Fedailerle buluşurlardı.

Dert etti kendine evin satıldığını. Dert büyüdü yüreğinde çor (51) oldu. Köşesinde uyuya kaldı.

Satıldı Çerendab'daki baba ocağı evleri. Kiralık tek bir odaya taşındılar.

Resul emi köşesinde uykusunda ölmüştü.

---

(49) Hasta.

(50) Gebe.

(51) Hastalık, dert.

Tebriz'in akşamları kederli olur. Gün döner kaş kararır. Sokak fenerleri birer ölü gözü gibi...

Terzi Mirze Ali İmamiye mezarlığından İzzet ile birlikte, Resul emiyi toprağa verdikten sonra dükkâna yalnız döndü. Cafer'i sokağa saldı, sonra oturup bir güzel ağladı, öz babasına bunca gözyaşı dökmemişti.

«Nasıl da bir gece kimseye bir şey söylemeden, tasını tarağını bırakıp, anılarını alıp göçmüştü bu dünyadan.»

Behrengi ailesi için bu olay bir yıkım oldu.

Terzi dükkânını kapattı. Hastalık bahanesiyle.

Olan Cafer'e olmuştu. Ne gidecek yeri vardı ne kalacak damı. Bunca yıl sonra, bir baba gibi saydığı ustası nasıl atar onu sokağa?

Boyu uzamış, elleri ayakları büyümüş, sesi çatallaşmıştı. Yüzü gözü sivilce içinde.

Samed'i buldu, çok kaygılıydı:

«Mirze Usta kapadı dükkânı, kimseyle görüşmüyor. Kaldım açıkta. Biliyorsun dükkân benim barınağım. Dükkân benim ocağım. Üç gündür Lütfi'nin çayhanesinde kalıyorum. Herifler bir kötü bakıyorlar, anlatamam. Ne yapsam?»

«Köyüne dön. Ne güzel işte dön köyüne. Keşke ben de köylü olsaydım. Bir köyüm olsaydı. Köy yaşamını severim. Kenti, kentsoylularını da sevmem. Küçük burjuvaları.

«Köy mü? Köye mi döneyim? Deli misin sen? Bir de senin için akıllı derler. Sen çıldırmışsın.»

Cafer öfkeyle cebinden bir paket «Oşno» sigarası çıkardı, birini dudaklarının arasına sıkıştırdı. Kibrit arandı, buldu çıkardı, sigarasını yaktı, derince bir soluk aldı. Ters ters Samed'e baktı. Aldı başını gitti.

Samed daldırdı kafasını ikinci kez okumaya başladığı, Gorki'nin «Ana»sına.

*
**

Ev değişti, semt değişti, okul da değişti. En küçük kardeşi Cafer doğdu.

Yeni okulun adı «Debestan-e Cavid». Müdür Şoven Fars. Her yerde olduğu gibi anadilinde konuşmak yasak. Dayak cezası dışında, daha etkili olan para cezası da uygulanıyor.

Ders saatleri sabahtan akşama dek sürer. Öğlenüstü bir saatlık bir yemek tatili var.

Babası günlük harçlığını akşamdan cebine kor Samed'in. O da öğlenüstü Heremhane Bazar'ına gider yarım taze etmekle biraz oğma (52) helva alır, keyifle yer. Üstüne de Bazar'ın çeşmesinden buz gibi su içerdi.

Dalgınlıkla bir sabah arkadaşı Haşım'a, Türkçe:

«Haşım», dedi. «Biliyor musun? Dün gece komşuda düğün vardı. Çengiler tar çaldılar, def çaldılar oynadılar...»

Duymuş Müdür. Demek ki kuşlar haber götürmüşler. Zebella gibi başucunda belirdi. Bir tokat aşkettikten sonra:

«Çıkar», dedi. «Çıkar bakalım cebinde kaç paran var..» Tokatın acısı, sersemliği bir yana, zorla ceplerinin boşaltılmasının sıkıntısı, bir yana kıpkırmızı kesildi yüzü, ter içinde kaldı. Parasının tümüne müdür el koymuştu. Aç kaldı o gün, sesi çıkmadı.

Okulda herkes müdür gibi değil. Örneğin matematik öğretmenimiz. Müdüre aldırmaz, anadilinde konuşur sınıfta, hem de matematiği Türkçe okutmaktan büyük bir haz alır.

Müdür farkında ama suçüstü yakalayamıyor.

Öğretmen çocuklardan birini kapıya gözcü diker, bizi güvenceye alır. Bir gün elindeki «Erşad-ol-hesab» adlı matematik kitabımızdan bir problemi türkçeleştirerek;

«Bir bakkal», dedi, «Üç batman(53) sirke almış. Batmanı 6 kırana.(54) Sirkeye 3 batman da su katmış. Sonra

---

(52) İrmik.

(53) Ağırlık ölçüsü.

(54) Para birimi.

batmanı 16 kırana satmış. Bulun bakalım bakkalın kazancını.

Ardından da:

«Çocuklar görüyorsunuz nasıl da hileyi hurdayı olağan sayıyorlar, mübah sayıyorlar. Bizi de bunları okutmaya zorluyorlar. Buna karşı, evlatlarım, siz siz olun doğru olanı seçin.

Öyle bir dönemdeyiz ki çocuklar dürüst olmayı, dürüst olmayandan öğrenmeliyiz.»

O günkü ders öğrencilere çok şeyler kazandırdı.

O gün güneş daha parlak, insanlar daha sevecen, yaşam daha güzelmiş gibi geldi Samed'e. O gün Samed ağabeyiyle birlikte «Pehlevi» caddesinde dolaşırken, ilk kez bir kitapçıya girip rafları dolaşmış, bir kitap seçmişti, ve artırdığı parayla almıştı kitabı. «Çocukluk Ezgileri» Bir de çiçeklerle süslü bir defter. 3 kıran vermişti ikisine.

Duyduğum güzel şiirler oluyor. Kimi beğendiğimi bu deftere yazacağım. Örneğin geçen gün, anam hastalandığı gün, şu şiiri mırıldanıyordu:

Men özüm biganeler derdine eylerdim deva
İndi öz derdim içün mohtaci derman olmuşam

*
**

Samed ilk kez babasiyle Tahran'a gitti. Tophana Alanına yakın bir garajda indiler otobüsten. Yol yormuştu ikisini de. Uzaktan bir akraba karşıladı onları. Sepehsalar Mesçidinin arka sokaklarının birindeki evine götürdü. Ev, heyet ve odlar Tebrizinkinin aynısı. Demek her yerin yoksulu bir tek bezin kenarıdır.

İzzet iş olanakları arıyordu. Onu karşılayan akraba sokak ta sabitleştirilmiş bir buz sandığı edinmişti. Buz satıyordu, ama memnun değildi. Buz satarak ailesinin karnını doyuramıyordu. İzzet'e seyyar satıcılık önerdi. Satıcılıkta iş vardı,

yalnız belediyeyi görmek gerekliydi, bir de satarken bağırmak gerekirdi, Farsça bağırmak. İzzet bağıracak ölçüde Farsça bilmiyordu.

Kent büyük, enine boyuna büyük. Kuzeyinde varsıllar oturur. Saraylar gibi görkemli konutlarda, güneyde yoksullar inden beter izbelerde. Alanlarda, hem kuzeyde hem güneyde, Şahın heykelleri kurulmuş. Bir baba Şahın, bir oğul Şahın.

Tophane Alanının orta yerinde Rıza Şah'ın heykeli var, at üzerinde. Samed öfkeyle baktı Şah'a içinden bir küfür savurdu, ülkesinde döktüğü kanlar için, sırtını çevirdi.

Manafof'un güzel oğlu Yusuf var ya. Hani Şazda Mehmed Ali Tebriz'de valiyken bir kaç kese altın karşılığında onu albay yapmıştı ya...

Albay Yusuf - sonradan General, oğlu Abbas Guli'yi Avrupalarda okutuyordu. İkinci Dünya Savaşı'nda Paris'in işgalinde Montparnas'ta küçük bir Cafe'de komiydi. Eşcinsel bir Nazi Subayıyla ilişki kurdu, garson oldu. Fransız yasa dışı örgüt üyelerini ihbar etti, şef oldu. Sigara, içki kaçağına karıştı patron oldu. Ancak savaş bitince yanlış tarafta olduğunu anladı, önce İtalya'ya oradan da Ürdün yoluyla Tahran'a döndü. Yanında bir de gavur gelin. (Tahran'da gelinin gavuru çok makbul olur.) Baba ölmüş yüklü bir servet bırakarak. Bu servetin büyük bir bölümünü Abbas Guli Manafof İngiltere'ye transfer etti. Orada bir firmayla anlaştı, büyük bir şirket kurdu. İngiliz «Lister» motorlarının İran temsilcisi oldu. İşi güzel tuttu, şu «Lister» sayesinde. Sevdi Lister'i. Öyle ki öz adını sanını değiştirdi. Abbas Guli Manafof, oldu: A.G.Lister. Ben okuyayım sizin için: Ey Ci Lister.

Ey Ci Lister İngiliz Entelcenservisinin gözde ajanı. Olsun. Bunları niye anlatıyorum? Söyliyeyim. Ey Ci Lister'in görevi, Şah'ın alanlarda kurulan heykellerini kargalardan korumak. Çünkü ne «İran Milli İstihbarat Teşkilatı» ne de

«Güvenlik Örgütü»nün görevleri koruyamıyordu Şah'ın heykellerini. Anlatacağım, Rıza Şah'ta karga korkusu vardı. Karga gördü mü her tarafı öfkeden kabarırdı. Kaşına kaşına uyuz olurdu. Nedeni şöyle, kendisinden önceki İran Şahı Kacar'lardan Mehmed Ali Şah ülkeden kaçmadan bir gün Rıza-ki o dönemde Kazak Tugayı'nın komutanıydı, huzura çıkarken, saray kapısının üzerindeki Kacar hanedanının forsuna kargaların saldırdıklarını ve kısa sürede forsa parçaladıklarını görmüştü. Çok geçmeden Mehmed Ali Şah İran'dan kaçmak zorunda kaldı. İşte kargaların neden olduğu kara gün.

O gün, bugün Rıza kargaları sevmez, sevmez ne ki? Kargalardan korkar.

1940 yılında Rıza Şah'ın bu alana, yani Tophane Alanına heybetli bir heykeli dikildi. Terslik bu ya, heykel kısa sürede kargaların tüneğine döndü. Şahın heykelinin şapkasına, omuzlarına ve hatta burnuna konan kargalar oralara pislerler. Şah duyacak, kıyametler kopacak diye üst düzeydeki görevlilerin ödü kopuyor.

Şah duydu tabii. Özellikle Entelcenservisten Ey Ci Lister, Şah'a duyurmuştu. İvedilikle Milli İstihbarat Teşkilâtı, ve Güvenlik Örgütü, Jandarma Genel Komutanlığı ve çevresindeki her kes azledildi. Yenilerini Entelcenservisin kendisi seçti ve heykeller kargalardan korundu. Nasıl mı? Sormayın, bilmiyorum. Bildiğim bir tek şey var o da, Samed'in sonraki yıllarda yazacağı öykülerde Karga sevgisinin kökünde Rıza'nın kargafobisi yatar. Bundan hiç kuşkum yok.

*
**

Samed çevresiyle, Tahran çevresi arasındaki, yaşamıyla, onların yaşamları arasındaki, olanaklarıyla, onlarınki arasındaki uçurumu değerlendirebiliyordu artık. Yalnız bilmek yetmezdi. Anlatması gerekiyordu. Önce Ulduz'a anla-

tacaktı. Birçok şeyi, ve ona karşı duyduklarını. Yazacaktı ve yazdıklarını ona okuyacaktı. Ama daha önce Ulduz'a elifbayı öğretmeli, okumasını yazmasını öğretmeli. Yapacaktı bunu.

«Büyüyünce ne olacaksın?»

«Ne mi olacağım? En iyisinden olmalıyım.»

«En iyisi ne yani?»

«Öğretmen tabii, büyüyünce öğretmen olacağım. Çok şey bileceğim, herkese öğreteceğim. Herkes sevecek, sayacak beni. Bir gün yaşlanmış, belim iki büklüm, elimde asam, yolun bu ucndan öbür ucuna geçiyorum. Zınk... Bir otomobil durur ansızın yanıbaşımda. Bir delikanlı iner:

«Öğretmenim, öğretmenim», der. «Buyrun götüreyim sizi.» Alıp götürür gideceğim yere. Meğer ki yıllar önce öğrencilerimdenmiş. Şimdi kim bilir ne büyük bir adam olmuş.. Ya da, bir gün diyelim ki hastalandım, hastaneye gidiyorum. Hekim beni görür görmez yerinden fırlar:

«Aman öğretmenim», der. «Geçmiş olsun. Nereniz ağrıyor? Neniz var?» Muayene eder. Sağaltır... Kim miymiş? Tabii ki öğrencilerimden biri. Binlerce, on binlerce öğrencilerimden biri.

***

Behrengi ailesi yine evlerini değiştirdiler. Samed, Ulduz'u görmez oldu. Gözlerinin silinmez hüznü ondandır. Bir daha görmedi Ulduz'u, göremedi. Bir daha da hiçbir kızı sevmedi.

İlkokulu bitirmişti, «Debirestan-e Terbiyet»e girdi.

Türk Latin abecesini kendi gayretiyle öğrendi. Nazım'ın «Bahr-i Hazer»ini ezberledi.

Çevresinin giderek daraldığını hissediyor, ama aldırmıyor, bıyıkları terliyor, sesi çatallaşıyordu.

Mirze Ali dükkânını yeniden açtı. Bu kez işi Cafer evi-

rip çeviriyor. Mirze Ali kuruluyor Resul emiden arta kalan tabureye, onun edalarını takınarak anılarını yaşatıyordu.

Cafer bıçkın bir delikanlıydı artık biraz da ukala. Samed'e:

«Gel oğlum» diyor, «Gel bir şık takım dikeyim sana. Parasını düşünme ufak ufak ödersin. Sonra bir güzel gezdireyim seni. Gel sıyrıl bu pısırıklıktan. Gel seni 'Şah Gölü' ye(55) götüreyim.»

Samed'in umurunda değil «Şah Gölü». O Ulduz'la tasarladığı dağ başındaki «Kargalar Kenti»ne gidecek.

«Gerçekten öyle bir yer var mı?»

«Öyle bir yer olmalı. İnsanca yaşanan, özgür, sömürüsüz. Emeğin değeri bilinen bir yer olmalı. Dedesinden kalan bir kitabın arasında bir not bulmuştu, tekrarlar dururdu:

«Diyelim tüm üretim araçları toplumun malıdır. Diyelim toplumsal ve de bireysel tüm gereksinimlerin karşılanmasına olanak veren ortak bir varsıllık biçimlenmiştir.

Ya da diyelim ki su toprağın, toprak işleyenin malı olsun. O zaman daha mutlu, daha onurlu yaşanmaz mıydı?»

Nazım'ın «Kan Konuşmaz» romanını özgün dilinden okudu. Hayran kaldı.

Okulda-eşlerine hiç benzemeyen, «Hande» adlı bir duvar gazetesini arkadaşlariyle birlikte çıkarmaya başladı. Yazılarında okulun kokmuş eski kurallarını güldürü içinde eleştirdi. Okul ve çevresinde olup biteni de.

Ayrıca Tebriz'de yayınlanan haftalık «Adine» dergisinde yazmaya başladı, ve 1957 yılında okul bitince hemen göreve başlamak üzere «Dehhargan» (Azerşehr) ilçesine öğretmen olarak atandı.

«Mantar gibi köksüz doğmadım, anasız, babasız. Fakat tıpkı mantar gibi yaşadım, ama mantar gibi de elden ayaktan kesilmedim.

---

(55) Tebriz'de bir gezi yeri.

Azıcık bir nem bulsam emdim, özümsedim. Çünkü sulayanım olmadı beni. Tıpkı iğde ağacı gibi geliştim. Eğri - büğrü, azıcık suya yetinerek.

Azerbaycan köylerine öğretmen oldum.»

«Ortamı yakından görüp incelemezsek; koşullarında yaşamazsak, halkıyla kaynaşıp bütünleşmezsek, seslerini duymayıp, isteklerini değerlendirmezsek, üzerine yazılar yazmışız, nafile...

Falanca bey tüm yaşamını Firengistan'da geçirmiş ve İran'ın en büyük öykü yazarıdır. Gülerim! Yalnız o mu? Beyler Başkentin en seçkin semtinde, iyice semirir, yumuşak koltuklarına dinlenirken, yaz günü erkondiyşen, kış günü kalorifer karşısında, hanım, hizmetçi, uşak, araç gereçlerle hizmetlerinde... Yüksek maaş, sürekli iş güvencesinde, Amerikan kitaplarından edindikleri pedogojik yöntemler ve kurallara uygun olarak, Çahbahar'ın (56) çocukları için ders kitapları yazıyorlar.

Gavgan'ın çocukları için program düzenliyorlar, şöyle;

«Okullar Mehr(57) ayının 1'inde (22 Eylül) açılacak. Öğretmenler Şehriver (57) ayının başında (22 Ağustos) işe başlayacaklar. Hordad (57) ayının sonunda da 21 Haziran) dersler bitecek.

Aymazlar, ne bilecekler ki Hordad ayının sonuna dek daha Gavgan'da bağ bozumu yapılmamış. Öyleyse çocukların okula gelmeleri olası değil. Hordad ayında bağdalar, Eylül'de de öyle meşguller ki, bütünleme sınavlarını bile unuturlar.»

İran eğitim politikasının çarpıklığı, derslerin işlencesinin tutarsızlığını Samed döne döne bağlı bulunduğu Eğitim Müdürlüğü ve Bakanılğa bildirdi, durdu. Sonuçta resmi makamlarda bir sürü düşman edindi.

---

(56) Tahran'dan çok uzak bir köy.

(57) İran takviminden ay adları.

Bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle der:

«Üzüntülerine alışmaya bak. Diyorum ki yaşam kendisine bağlanabildiklerimizin en aptal ve en tatsızıdır. Varlığından haberli olup olmadan, durgun yaşayarak.

Şunlara bak, Azerşehr ilçesinden Gavgan köyüne sürdüler beni, 240 tümen de maaşımdan kestiler. Neden dersen, eğitim programını eleştirmişim.

Neyse Gavgan'a ulaşır ulaşmaz çalışmaya konuldum. Çalışkan bir boğa gibi. Ve okuttum çocukları.

Kimisi şaşırır. «Bunca haksızlığa uğrar ama çalışmanı aksatmazsın. Sen de bir tuhafsın», diye. Onların burunlarının ucunu görebiliyorlar ancak, daha ötesini göremezler.

Ben Gavgan'a alıştım, sıkıntılarımı önemsemeden, çalıştım...

Önemsemeyeceksin. Çalışma, boş ver, anlamına gelmez, bu dediklerim.

Gaye yürümektir, ulaşmak değil. Yaşam ipin ucunu aramakla geçer. Yollar seni hiçbir yere götürmez. Ama durmamalı, bir yere ulaşmayacağımızı bilsek bile durmamalı.

Ve ölünce, ölürüz işte. Dert değil!»

Her gün biraz daha yüksek sesle sesleniyordu. Sürekli çalışıyor ve yaratıyordu. Bir yandan S.Karankş imzasiyle «Ketab-e Hefte» dergisinde yazarken öte yandan 1965'in yazında İran Eğitim Bakanlığı'nın, sonra da ülkenin tüm ileri gelenlerinin özellikle «Milli İstihbarat Teşkilâtı» (Savak) ın şimşeklerini üzerine çeken «İran Eğitim Sorunları Üzerinde Araştırma» adlı kitabını yazdı. Bu kitabın kaynaklarında eğitimci dostu Dr. İ. Saedi'nin yardımları oldu.

«Azerbaycan'ın kırsal alanında, Fars dilinin öğretimi çok zordur. Üstelik Fars çocukları için yazılan kitaplarla.

İşine bağlı, yaptığının bilincinde olan bir öğretmen bu durumda ne yapacağını şaşırır. Yararlı olmaya kalkarsa örselenir. Yoksa «bana neçi» öğretmen tipi için hava hoş.

«Sana mı düştü her çarpığı düzeltmek?» derler insana, tekerine çomak sokarlar.

Şu bir kaç 'bilgin' tarafından hazırlanmış olan ilkokul birinci sınıf okuma kitabını ele alalım. Göreceksiniz kitabın yazarları, nasıl da kaplumbağalar gibi bağalarına çekmişler kafalarını. Öğrencilerinin yalnız başkentin kalburüstü ailelerin çocuklarından oluşacağını sanmışlar.

Kitapta bir resim var:

«Azer, Dâra, papa ve mamalarıyla(58) yemek yiyorlar. Ortada beyaz örtüyle kaplı bir yemek masası, çevresinde sandaylalar, oda bir gelin odası gibi süslenmiş, sofrada çatal bıçak ve kaşıklar, porselen servis tabakları, kristal sürahi ve bardaklar ve neler, neler.»

Şimdi ben, öğrencilerime, bunların bu resimde ne yaptıklarını sorsam, şaşırıp kalmayacaklar mı? Onlara, «Çocuklar, işte bu aile oturmuş yemek yiyorlar» dersem, gülünç duruma düşmez miyim? Kesinkes inanmayacaklar, yalan söylediğime hükmedecekler.

Evet! Çünkü öyle yemek yenmez. Yemek yerken, yere bir sofra açılır, başköşeye baba, alt köşeye ana sağa sola çocuklar oturur. Ortaya bir çanak konur, çorba çanağı, çanağa ekmek tirit edilir. Önce baba elleriyle dalar çanağa, artanını ötekiler yerler. Peki neden ötekilerin yemek yeme yöntemleri değişik?

Bu kitaptan başka bir cümle okuyorum:

«Azer ve Dara öğretmenlerine 'Tebrik Kartı' gönderdiler.»

Gel de çık işin içinden. Çocuk sorar, «Tebrik ne? Kart ne?» Bu iki sözlüğü bilmem kaç saatte açıklamak olası. Sonra gönderme işi. Öğretmen zaten köyde, olmasa bile posta hizmeti mi var bizde?

Biraz gerçekçi olalım beyler.

---

(58) İran sosyetesinde ana ve babaya Firenkçe hitap edilir.

Başka bir örnek, bir resimaltı yazısı:

«Dâra saçını tarıyor.»

Olmadı! Kırsal alanda hiçbir çocuk saçını taramaz. Erkek çocuk için saç taramak kötü anlama gelir. Din hocaları saç taramayı resmen günah sayarlar. Ayrıca kentlerde bile tüm okullarda saçlar taranmayacak ölçüde kısa kesilmiyor mu? Öyleyse kitaptakiler yalandır.

Resimde saçını tarayan Dâra'nın ayaklarında kısa pantalon var. Olacak şey mi? Bizde bir öğrenci hem saçını tarayacak, hem de kısa pantalon giyecek.

Dâra'yı düşünün bir kez, okulumuza geldiğini. Müdür boğar çocuğu. Müdür görmedi diyelim, çocuklar Dâra'nın okula böyle çıplak gelmesine ne derler? Almazlar mı ayaklarının altına?

Evet bir az gerçekçi olalım beyler. Kitaplarınızın içeriği yalnız Farsça konuşulan kimi anakentte yaşayan varlıklı ailelerin çocuklarınca anlaşılabilir. Varlıklı diyorum, çünkü oradaki yoksulların durumu bizimkinden farksız. Kırsal yaşamla çelişmeyen bir tek konu bulmak olası değil.

Biz böyle dedik ya, Eğitim Bakanlığı sıvandı ve kırsal alana özgün kitaplar hazırladı. Tabii yine Amerikan asıllarından çevirterek.

Amerikalı K. W. Vaford'un yazdığı, Cevad Ameri'nin Farsça'ya çevirdiği «Kırsal Alan Okulları için Yeni Eğitim Kitabı»nın 101'inci sayfasını olduğu gibi aktarıyorum:

«Öğlen üstü, yemek zamanı. Çocuklar, soğuk kır havasında, sandviçlerini ısıtma onurunu kazanmak için birbirleriyle yarışıyorlar. Patatesler tavada kızarıyor. Şişede bulunan bir besin maddesi, ocak üstündeki kaynar su tenceresinde ısınıyor. Haftada üç gün çocuklar kakao yapar, içerler. Sütü öğretmen, çocukların yardımıyla hazırlar. Kimi zaman sıcak yemekler de pişer ve dağıtılır. İtalyanca okurken İtalyan spagettisini sevenlerin çok olduğu gözlenir. Makarna kaşık ve çatalı özel bir kullanım biçimiyle yenir.»

«Evet, hem bir az gerçekçi olun, hem de imkânınız varsa, köy çocuklarına, kâğıt, kalem bir de çorap ve ayakkabı gönderin, kış günü yalınayak yürüyorlar karın üstünde. Sandviçlerin ısıtma onuru, kızarmış patates, kakao, süt ve sıcak yemek ve de İtalyan makarnası sizin olsun, bir de o şişedeki ısınacak besin maddesi, ne ise...»

«Sonuçta eğer gerçekten Azerbaycan kırsal kesimi insanının okur-yazar olması düşünülüyorsa ve bu istek içtense, önce bölgenin ekonomik durumu ele alınmalıdır. Yoksa olumlu bir sonuç beklenmeye...

Eğer köylünün, çiftçinin ve tüm kır insanının ekonomik gönenci sağlanırsa, o kendisi çoluk-çocuğunun okutulması için size yalvaracaktır.

Bugünkü koşullarda bu insanların, çektiği bunca sıkıntıdan sonra okulların sınıflarına doluşup «elifba» öğrenmeye gönüllü ya da eğilimli olabilecekleri boş hayaldir.

Kendilerinden vaz geçtik, toprağı sürmekte ve benzeri işlerde ona yardım etmekle yükümlü çocuğunu okula göndermesi başlı başına bir sorundur.

Sorulara bir ışık tutarım diye yazdım.»

Samed Azerbaycan köy çocuklarına kılavuzluk görevlerini üstlenmişti. Azeri halk yazınını inceledi. Yaşlıların belleklerinde bulunan halk masallarını topladı. Folklor üzerine, «Folklor ve Zeban-e Azerbaycan» (Azerbaycan Folkloru ve Dili) adlı kitabı ünlüdür.

Bu konunun dışında Samed'in eliştirileri önemli bir yer tutar. S. Karankuş ve S. Das (Orak) takma adlariyle bir çok gazete ve dergide yayınlanan eleştiri yazılarında Samed dürüsttü ama sertti. Hiçbir azaman alaycı olmadı. Öğretmenliğini her tür yazısında sürdürdü.

1963 yılında «Pare-Pare» (Param-parça) adıyla bir şiir antolojisi yayınladı. Ardından candan arkadaşı Mehruz Dehgani ile birlikte «Azerbaycan Masalları» (cilt I) yayınladı

(Bu kitap Türkçe yazıldı, Farsça'ya yazarları tarafından çevrilerek basıldı.)

Aziz Nesin'in «Biz Eşekler»ini Farsça'ya çevirdi. Aynı yıl «İran Meşrutiyet Şahlanışında Azerbaycan» adlı yapıtını yazarak ülke tarihinin karanlık kalmış günlerini gün ışığına çıkardı.

Bir yıl sonra yine Behruz Dehgani ile, folklor çalışmaları dizisinde «Koşmacalar-Tapmacalar» (Maniler - Bulmacalar) kitabını Türkçe yazdı yayınladı.

Bu arada bir Tebriz görüşmesinde, kardeşi Esed'in küçük oğlunun avlu havuzunda boğulup ölmesi onu perişan etti. Çocukları çok severdi. Öyle sarsılmıştı ki ağabeyini teselli edecek laf bulmaz olmuştu.

1966 yılında «Ulduz ve Kargalar»ı yazarak çocuk öyküsü yazmaya başladı. Yazarlığını kanıtlamıştı, ama yine de öğretmendi; her öyküde, her yaprakta, her satırda...

Ertesi yıl «Ulduz ve Konuşan Bebek», «Kel Güvercinci» «Pancarcı Çocuk» ve «Sevgi Masalı» öykülerini Farsça yazdı. Bir yandan da Tebriz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Filolojisi'ne dışarıdan devam ederek Lisans almaya muvaffak oldu.

Sansür koşullarında ürün veren pek çok sanatçı gibi Samed de araç olarak kullandığı simgeler ve alegorilere, çocukların dünyasında-aslında büyüklerin dünyasını anlatır. Çocuklara olduğu kadar büyüklere de seslenir.

1968'de «Küçük Kara Balık»ı Farsça olarak yazdı. Çok kısa sürede bir çok dile, bu arada Türkçe'ye de çevrildi. Bu öykü sonraları İtalya'da en iyi yabancı çocuk kitabına verilen «Buluni» altın ödülünü alacaktı.

Samed Ezop türünde yazdığı hayvan öykülerinde insanoğlunun bilme-öğrenme çabasını ve elbirliğinin gücünü dile getirdi.

Ertesi yıl Samed, sonraları Türkiye'de çok sevilen ve tiyatro sahnesine getirilen, «Bir Şeftali, Bin Şeftali»yi Fars-

ça yazdı. Ardından, «Bir Günlük Düş ve Gerçek» ve «Köroğlu'nun Öyküleri», «Dede Korkut'tan Masallar»ı yayınladı.

Yapıtları ele alınınca görülüyor ki, gittikçe geliştirdiği lirik tarzı, alegorilerinin siyasal mesajlar için salt bir perde olmasını engelledi; yarattığı gerek insan, gerekse hayvan tiplerin özgürlük ve bilinmeyeni kavrama savaşımı onların alegorik figürler olmanın ötesinde bir gerçeklik ve canlılık kazanmasını sağladı.

Ama yapıtlarındaki eleştirisel öğe ve herkesçe bilinen dünya görüşü «İran Milli İstihbarat Teşkilatı» (Savak) tarafından dar bir kıskaca alınmasına neden oluyordu.

«Azerbaycan Masalları» (II cilt) 1968 yılında yine Türkçe yazıldı Farsça'ya çevrilerek yayınlandı. Bu yıl üzerinde çok çalıştığı, ve başlı başına bir sav olan «Azerbaycan'lı Çocuklar için Fars Dili Elifbası» kitabını ortaya çıkardı. Tahran'da Eğitim Bakanlığı'na kabül etmek için çok uğraştı. Konuyu ilgililerle tartışmak için altı ay Tahran'da kaldı. Hiçbir olumlu sonuç alamadan döndü. Dönüşünden önce mektubunda şöyle yazıyordu:

«Çocuklarım, sanmayın Tahran'ın caddeleri, gökyüzünü tırmalayan sarayları beni kendine çekmiş de sizleri unutmuşum. Hayır sizleri unutamam. Çalışın, kitap okuyun. Okulun kütüphanesini zenginleştirin. İlk fırsatta dönüyorum.

Çocuklar sizi çok özledim. Göresim geldi. Sizi, ülkemi, karı. Karı görmek isterim kar yağarken altında yürümek isterim...»

Her şeyden fazla Türkçe'yi seviyordu. Ve Nazım Hikmet'i kendi dilinde okuduğundan mutluydu. Bu arada Nazım'ın «İt Ürür Kervan Yürür» (Fıkralar ve Hikâyeler)ini Farsça'ya çevirdi. Çeviriyi çoğu kez okulda ders saatlerinde çocuklara okumuştu.

*
* *

Sırtında siyah ceket, ayaklarında, ayaklarından bir-iki numara daha büyük postallar, köyden köye kah minibüsle gider, kah yürür. Elinde kocaman siyah çanta kitap ulaştırır çocuklara:

«Şunları okuyacaksınız. Ben yukarılara kadar gideceğim. Dönüşte okumuş olacaksınız. Alacağım verdiğim kitapları. Sonra sizinle oturup okuduklarınızın tartışmalarını yapacağız. Sakın dalga geçmeyin.»

«Yukarılar» dediği Aras çayının kıyısındaki köylerdi. Yürümesini severdi. Kimi zaman da binerdi minibüse. Bindi mi? Yolcularla yoldaşlık eder. Konuştuğu dil bilindiği gibi kesinlikle anadiliydi. Türkçe'nin Azeri lehçesi. Daha fazla yaşlılarla konuşur. Her konuda fikirlerini alır. Folklor bilgilerini pekiştirir. Yaşlıların yanlış ve batıl inançlarıyla yumuşak sürtüşürdü, onları incitmezdi.

İçinde yaşadığı curcunayı çocuk öykülerine yansıtmaz, yaptığı işin bilincindeydi:

«Çocuk edebiyatını sınırlandırma dönemi geçti. Bu yolda çocuğa kimi öğütleri bir mesaj olarak ulaştırmak da yersizdir. Yok diş ve vücut temizliğiymiş, ebeveynin sözü dinlenirmiş, yok bilmem konukların önünde görgülü olmak gerekirmiş gibi öğütler...

Sabahları erken kalkın, başarıya ulaşın. Gülün, dünya da gülsün size, gibi bayat özdeyişleri sıralama zamanı geçti. Ya da öyküde sosyal kulüp ve derneklerin yoksullara yardım girişimleri ve benzeri davranışları övmek, ki bunlar çocuğun yaşadığı çevrenin gerçek yaşamsal yüzünü örter, gizler.

Çocuk temizliği, büyüklere boyun eğmesi, öğretmenlerin dinlemesi ve onun koruyucusu rollerinde görünen yönetici sınıfı örnek alması için zorlanır.

Acaba çocuğa, «Bu ülkede öyle çocuklar var ki, etin rengini görmemiş, peyniri bile bir kez tatmamışlar - çünkü

ötekileri sofrasında kızarmış kazlar ve kırmızı şaraplar bulunmalıdır, denemez mi?

Acaba çocuğa dünya nüfusunun yarısından çoğunun aç olduğu söylenmemeli mi? Ve bunun nedenleri açıklanmamalı mı?

Acaba sosyal devrim ve karşı devrim eylemlerinin gerçek yüzleri neden çocuktan gizlenmeli?

Acaba neden çocuğu, yıkanmış, taranmış, ütülenmiş, sessiz ve eslek bir biçimde eğitmek gerekir. Çocuklar şehrin varsıl bölgelerindeki lüks mağazalarının vitrinleri için mi eğitiliyor? Süslü taşbebekler gibi.

Acaba neden yalanın kötü olduğunu söylüyoruz? Hırsızlığın? Yalan ve hırsızlığın nedenlerine inmeden?

Dürüst olun diyoruz çocuklara, sağ gözümüz sol gözü-

*
**

müzü aldatmaya çalışırken, kardeş kardeşi kazıklarken.

Çocuklar bize nasıl inansın?

Çocuklar palavraya kanmazlar. Onları gerçekleri anlatın. Diyelim ki çocuklara sesleneceksiniz, örneğin öykülerle, şu iki noktaya dikkat edin:

Bir, çocuk öyküsü, daha doğrusu çocuk yazını, çocuğun renkli rüya ve tatlı hayallerini içeren dünyasiyle, karanlık, üzücü acı gerçeklere gömülü büyüklerin ortamı arasında bir köprü oluşturmalı. Bu köprüyü çocuk geçerken gerçeklerle silahlanarak geçecek. Geçmeli yani. Geçerse başarırsa, bizim karanlık dünyamıza ulaşacak ve bu savaşımda yerini alacak, alacak ki toplumun değişiminde yardımcı olsun.

Çocuk babasının ne zor koşullarda ekmeğini kazandığını bilmeli. Bu karanlık günlerin (59) nedenlerini de.

---

(59) İran'ın saltanat dönemi kastediliyor.

İki, çocuğa düzenli ve diyalektik bir dünya görüşünün ölçüsünü vermeli, değişik durumların yarattığı koşullarda değişik ahlaksal ve sosyal sorunlara bir yaklaşım içinde tartışabilmesi için.»

Samed'in yazıları, aralıksız, «Moallem-e Emruz» dergisi Tebriz; «Sepahan» dergisi Tahran; «Bamşad» dergisi, Tahran'da yayınlanmaktaydı.

Yönetim sınıfının sıkıldıkça sıkılıyordu canı. Samed artık «Savak»ın çok yakın takibindeydi.

*
**

«Ağaçlara bakıyorum, iyice yaklaşmam gerekiyor. Yaklaşıyorum, kısıyorum gözlerimi. Ağaçların her birinin kendine özgün bir biçimde oldğunu fark ediyorum. Yani ağaçların birbirine benzemediğini.

Göz hekimine gittim, gözlük aldım. Oh dünya varmış.»

Dünyasını paylaşacak bir eşi olsun isterdi. Bir eşi ve çocukları. Bir güzel dünyaları olsun isterdi çocukların. Çocukları çok severdi.

Esed'in bir oğlu daha doğdu. Adına «Ferhad» diyeceklerdi.

«Ferhad olmaz,» dedi Samed. «Gâve olacak. Çünkü, Ferhad sevdalının teki. Aşkı yüzünden, bir kıza duyduğu sevgi yüzünden koca dağı delmeye kalktı. Oysa Gâve'nin tek bir emeli vardı. Halkı omuzlarında yılanlar taşıyan hükümdar Zehhak'tan kurtarmak. Demirciydi Gâve, demirci önlüğünden bir bayrak yaptı ve ardına takılan binlerce emekçiyle birlikte savaştı, yılanlı Zehhak'a karşı ve yendi, öldürdü onu.

Yeğenimin adı Ferhad değil Gâve olacak.»

Aslında beş yıllık zorunlu görevi vardı. İki kez doldurdu bu süreyi. Hem işini hem de çalıştığı kırsal alanı seviyordu.

Azerşhr'den Memegan'a, sonra Ged Cehan, Gogan ve köylerde, ilçelerde on bir yıl öğretmenlik yaptı. Tatillerde ayaklarında postallar elinde kitap dolu siyah çanta, köy köy dolaşır, kimi zaman minibüs, ya da bisikletiyle, kimi zaman yürüyerek.

*
**

Geçen yıl okuttuğum köyün okulu iki gözlü bir yerdi. Köyün üç yüz metre kadar uzağında mezarlığın bitişiği - aramızda duvar yok. İki öğretmeniz okulda, dört sınıf okutuyoruz. Öğrencilerin kimisi kendi köyümüzden kimisi civar köylerden. Hademe ve benzeri yardımcımız yok. Avlu, havuz, kuyu ve tulumba da yok. Suyumuzu çocuklar köyden getirir.

Kış geceleri başı boş köpeklerin barınağı ve çiftleştiği yer, yazın haytaların oyun alanı ve... Böyle işte. Bunca kitap yazmışlar eğitim üzerine eğitim araç gereçleri ve okul binaları üzerine. Hiç birinde okulumuzun yeri yok. Sanmayın bu yalnız benim okuttuğum okulun tarifidir. İran'da okulların çoğu böyledir. Belki bes-beter.»

*
**

Güneşin altında yürüyordu Samed, bir köyden başkasına:

«Aklınızdan çıkarın. Bu olası değil, koca bir halkın anadilini yasaklayıp ona taban tabana zıt kendi dilinizi zorla öğretmeye kalkmanız. Hiçbir sonucu varamazsınız. Bu olası değil...

Öneririm :

Azerbaycan'da eğitim iki dilde olacak, Türkçe ve Farsça...»

Başında güneş ayaklarında postal, bir haftadan beri ar-

dında bir gölge, o da Samed'le köyden köye dolaşır:

«Okuma kitabımıza bir öykü mü sokacaksınız? Kaynağı, engin bir hazine olan Azerbaycan folklorundan olacak. İlkokul kitaplarına, halk ağzındaki öyküler, orta ve liselilerinkine Dede Korkut ve Köroğlu Destanları kullanılmalı. Çevriler (Türkçe'den, Farsça'ya) yalın olmalı temiz olmalı. Çocukların bildiği sözcükler kullanılmalı.

Dil eğitiminde öykülerden yararlanmak bir yandan eğitici, öbür yandan eğlendiricidir.

İşte benim yöntemim,

Önce çocukları hazırlarım, dikkatlerini toplarım, sonra Farsça basit bir öykü seçer, ya da kendim uydurur kâğıda dökerim. Öykümü Türkçe anlatırım. Tatlı tatlı dinlerler. Hiçbir anlaşılmayan nokta bırakmam. Bitirince:

«Hadi Farsça'sını dinleyin şimdi», der. «Bakalım Farsça bilginiz ne ölçüdedir.»

Bu onların onurunu da okşar, dikkatlerini de toplar.

Öykümü tekrar Farsça, yavaş yavaş, sözcüklerin üzerinde durarak okurum. Zor sözcüklerin Türkçe karşılıklarını söyleyerek anlamalarını sağlarım.»

Yorulmuştu gömleği terden sırsıklamdı. Çantasının ağırlığı yormuştu onu. Bir ağacın gölgesine sığındı. Yüzünde gülücük:

«Şu köy çocukları harika, akıllı, zeki ve sevimli. Beni de çok severler. Bir görürsün gözümün önünde cebimden kalemimi yürütmüşler. Ödevlerini yapar sonra cebime, kalemim gibi ince kuru bir dal keser yerleştirirler. Bir görürsün analarının çıkınından çay şekeri çalmışlar dayak yemişler onu anlatırlar bana.

Aslında her şeyi konuşurum onlarla, cinsel konuları bile serbestçe tartışırız.

Bir gün okulun tek dersliğinde bir'lerin ve üç'lerin resim dersleri var. Birçok şey çizdirmiştim daha önce. Bu kez bir şey bulmayınca:

«Beni çizin,» dedim. Durdum sınıfın orta yerinde. Çizdiler. İnanmayacaksınız aralarından beş altı öğrencinin çizdiği Samed çıplaktı ve «şey»i de ortalıkta açıktaydı. Az bir utangaçlıkla bana gösterdiler. Gülmüştük kahkahalarla. Hepimiz gülmüştük.»

Yine güldü Samed anımsadıkça.

Köy köy, okuldan okula uğrayarak, Aras'ın kıyısına gelmişti. Hava sıcaktı. Kan ter içindeydi. Birileri vardı günlerden beri gölge gibi ardında. Nerdeyse yalnızlıktan onunla konuşacak, çantasını bile biraz taşımasını istiyecekti. Ona bulundukları yeri sordu, o «Hudaferin» dedi.

Samed Aras'ın ötesine baktı. Bambaşka bir dünya vardı orda.

«Aras derindi, suyu serindi.»

Dedem de buralara kadar gelmiş. Acaba neden? Ben neden buradayım? Hudaferin mi? Bu adam neden günlerdir peşimde? Ne istiyor benden? Hava da öyle sıcak ki...

Ulduz büyümüş, bir güzel olmuş, bir güzel olmuş. Siyah dalgalı saçları, anlamlı iri gözleri, küçücük burnu.

Hava sıcaktı. Samed Aras'ın kıyısında bir kayaya oturdu. Çocuklar çevresinde cıvıl cıvıl... Ulduz terini sildi. Dünya güzeli anası ona ayran getirdi...

Bir haftadan beri ardında olan adam, düşmanca bakıyordu.

*
**

Samed'in ağabeyi Esed evdeydi, 14 sıralarında evden çıktı. Sokaklarda, caddelerde çarşıda zehirli bir esinti dalgalanıyordu:

«Samed», diyordu esinti. «Samed, Aras'ta?» diyordu.. «Bir kaza mı ne?»

«Aras'ta mı?»

Düştüler yola, gidebilecekleri en kısa sürede vardılar

Aras kıyılarına. Ağır koşullarda büyük sıkıntılarla. Dört gün aradılar kıyı boyunca. Sonunda naaşını buldular, Aras'ın sığ bir kıyısında.»

«Naaşını mı? İnanılacak gibi değil.»

«Suda boğulmuş!»

«Kesinlikle doğru değil!»

«Hava sıcakmış, serinlemek içi çaya girmiş olabilir.»

«Ne? Bu çay dediğiniz, Sovyetler Birliği'nin sınır çizgisidir. Öyle yüzme havuzu değil, plaj da değil. Azgın büyük bir nehirdir. Hem de Samed yüze bilmezdi, serinlenmek için Aras'a girmiş olamaz.»

Bu bir cinayettir.»

Samed'in aziz naaşını kucakta Hurmalı köyüne getirdik gözlerimizden kan ağlarken. Köyde Jandarma Komutanlığının sağlık memuru, «Suda boğulma» tanısını koydu. Orada naaşı bir katıra yükledik. Köylülerle birlikte iki gün bir gece boyunca yürüdük. İlçe Jandarma Bölge Komutanlığı'na vardık sonunda. Oradan Tebriz'e. Üç gün onaylandıktan sonra Samed'i 11 Eylül 1968 günü Tebriz'in İmamiye mezarlığında sevenlerinin gözyaşları arasında toprağa verdik.

★

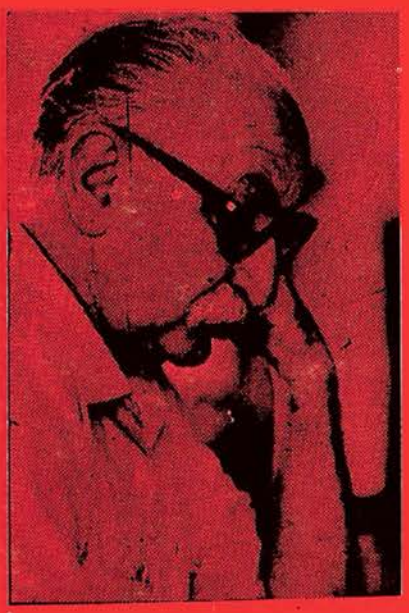
Samed Behrengi 1939 yılı Haziran ayında Tebriz'de doğdu. On bir yıl Azerbaycan köy ve ilçelerinde öğretmenlik, ayrıca bu sırada Azeri halk yazınıyla ilgili araştırma ve incelemeler yaptı. Çocuklar için öyküler yazdı.

Öykülerinde «Küçük Kara Balık» İtalya'da en iyi yabancı çocuk kitabı ödülü olan «Buluni Altın Ödülü'nü aldı.

1968 yazında en verimli döneminde 29 yaşındayken Aras çayında boğulmuş olarak bulundu. Ölümü İran Milli İstihbarat Teşkilâtı (SAVAK)ın kanlı elleriyle olduğuna inanılmaktadır.

Anısına saygılar.

Kadıköy, Ağustos 1989

İldeniz KURTULAN

Kafkasya Azerbaycan'dan göçe zorlanan bir ailenin oğlu olarak 1932 yılında Hazar Denizi'nin güneyinde Enzeli'de doğdu. İlk ve orta eğitimini Tahran'da bitirdikten sonra İstanbul'a geldi, Gazetecilik Okulu ve Güzel Sanatlar Akademisi'ne konuk öğrenci olarak devam etti. Tıp Fakültesi'ni bitirdi ve kadın-doğum uzmanı oldu.

Bir çok gazete ve dergide sürekli yazılar yazdı. Yayınladığı kitapları arasında tıp konulu kitapları, İran Devrimci Edebiyatı Antolojileri, özellikle Darwin ve Evrim Kuramı üzerine yazdığı kitap ilgi gördü.

Samed Bahrengi'yi dilimize kazandırdı.